

H. ant.

26

σ

H. ant. 26 2

H. ant. 26⁰ Wb

DE REBUS INTER AEGYPTIOS
ET ROMANOS INTERCEDENTIBUS
USQUE
AD BELLUM ALEXANDRINUM
A CAESARE GESTUM.

DISSERTATIO INAUGURALIS PHILOLOGICA

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AUCTORITATE

AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS

IN

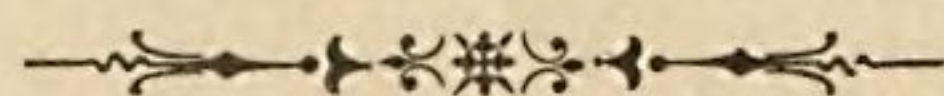
UNIVERSITATE FRIDERICIANA HALENSI

CUM VITEBERGENSI CONSOCIATA

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

ERICUS BANDELIN
POMMERANUS.

HALIS SAXONUM,
FORMIS KAEMMERERANIS
MDCCCLXXXIII.

T 176/474

45 B

Bayerische
Staatsbibliothek
München

PATRI CARISSIMO.

PAUL CARLSON
1874

In republica Romana explicanda maximi momenti fuit bellum cum Pyrrho gestum. Quo confecto magna Graecia Romanis succubuit totaque Italia sub potestatem populi Romani redacta est. Sed id quod gravissimum est, gens illa coacta est, animos ad externas quoque res convertere neque permanere in ea ratione, quae ad Italiam solam pertinebat. Bello Illyrico in civitates Graecorum invaserunt atque post bellum Hannibalicum confectum Philippo, Macedonum regi, aliisque bellum intulerunt. Ita factum est, ut haud ita multo post omnes civitates Graecae dicionis populi Romani fierent. Ex omnibus vero regnis, quae successoribus Alexandri Magni obtigerant, Aegyptus extrema in formam provinciae Romanae redacta est, quamquam vel fortasse quia Ptolemaei primi Graecorum in Asia Africaque habitantium sese cum Romanis coniunxerant. Res igitur inter Ptolemaeos et Romanos gestas exponere conabor. Quas ut enarrem, cum mihi proposuerim, facile credi potest eas iam tritas esse, praesertim cum, etsi scriptores historiarum Romanarum et Graecarum praestringere necesse erat, duo libelli¹⁾ eas res iam tractaverint. Sed cum illi contextum non praebeant, hi neque si rationem neque si interpretationem atque iudicium respicimus, idonei videntur, quibus res dilucide cognoscantur.

1) Schneiderwirth: Politische Beziehungen zwischen Rom und Aegypten bis zu dessen Unterwerfung. Heiligenstadt 1863.

Schmid: Rom und Aegypten in ihren politischen Beziehungen vom Kriege mit Pyrrhus bis Constantin. Rottweil (Progr.) 1870.

Qua de causa haud alienum a studiis nostris esse puto, eas res denuo perlustrare atque exponere.

Ut praemittam pauca de fontibus, querendum est, paene traditionem scriptorum solam nobis exstare, cum inscriptiones vel alia monumenta historica, quae ad has res spectant, temporibus rei publicae Romanae rara, aetatibus imperatorum demum paulo frequentiora sint.

Huc accedit, quod memoria nonnullarum rerum in fragmentis vel excerptis posita est, neque fontes optimi sunt.

Prima coniunctio amborum populorum eo tempore facta est, quo regnum Lagidarum iam floruit, res publica Romana id praeparare coepit, ut fines quam maxime promoveret. Ac primum quidem Ptolemaeus Philadelphus, rex Aegypti, legatos Romam misit, qui amicitiam inirent cum populo Romano. In Livii libri XIV periocha post bellum Tarentinum et censum a censoribus C. Fabricio Luscino Q. Aemilio Papo a. 479/275 factum legitur: „Cum Ptolemaeo, Aegypti rege societas iuncta est.“ Unde illud haustum sit, conici licet ex narratione Valerii Maximi¹⁾, qui praecipue Livio fonte usus est²⁾ Apud eum invenitur: „Atque huic animi eius iudicio (abstinentiae) Q. Fabius Gurges, N. Fabius Pictor, Q. Ogulnius subscripserunt. Qui legati ad Ptolemaeum regem missi munera, quae ab eo privatim acceperant, in aerarium... detulerunt cet.“ Cum legati, quorum in numero duo Fabii sunt, laudentur verisimile est, id a scriptore, qui genti Fabiae studuit atque annales eius gentis exscripsit, sumptum esse.

Eadem fere ac Valerius tradidit Dionysius Halicarnassensis³⁾. Ut Valerius Maximus nonnulla de legatione ipsa memoriae tradidit, accepimus ab alio Livii epitomatore,

1) Val. Max. IV, 3, 9.

2) cf. Krieger: Quibus fontibus Val. Max. usus sit in eis exemplis enarrandis, quae ad priora rerum Romanarum tempora pertinent. p. 11; 81. Berlin 1888.

3) Dion. Hal. excerpta ex libro XX, 14.

Eutropio, quo tempore legati Philadelphi Romam venerint, cum dicit¹⁾: „C. Fabio Licinio C. Claudio Canina consulibus anno urbis conditae 461 legati Alexandrini a Ptolemaeo missi Romam venere et a Romanis amicitiam, quam petierant, obtinuerunt.“ Qui consules erant anni 481/273, qui idem fere est in Livii periocha.

De ea legatione agitur in fragmento quoque Dionis Cassii²⁾, quod paene idem invenimus apud Zonaram³⁾: „Ο Πτολεμαῖος, ὁτῆς Αἰγύπτου βασιλεύς, ὁ φιλαδελφὸς ἐπικληθεὶς, ὥς τόντε Πύρρον κακῶς ἀπηλλαχότα καὶ τοὺς Ῥωμαίους αὐξανομένους ἔμαθεν, δῶράτε αὐτοῖς ἔπεμψε καὶ ὁμολογίαν ἐποιήστο κτέ.“

Novi aliquid Justinus solus in excerptis ex Pompei Trogi historiis factis affert⁴⁾: „Nam missi a senatu Aegyptum legati, cum ingentia sibi a Ptolemaeo rege missa munera sprevisent, interiectis diebus ad cenam invitatis aureae coronae missae sunt, quas illi ominis causa receptas postera die statuis regis imposuerunt.“ Illud apud Justinum solum inveniri mirum est; fictum autem esse propter novitatem narrationis putandum non est. Quamobrem concludi potest, Trogum vel eius auctorem ex alio ac ceteros scriptores fonte hausisse. Sed cum ab A. v. Gutschmidio comprobatum sit⁵⁾, Trogum res secundum Timagenem composuisse, putandum est hanc memoriam ad auctorem Graecum referendam esse. Quem, mihi verisimillimum est, Hieronymum Cardianum fuisse, qui his temporibus fuit et res ab Alexandri Magni sucesoribus gestas usque ad Pyrrhi necem scripsit.

Qua de causa scriptores Romani hanc traditionem omiserint, facile intellegitur. Nam fieri potuit, ut Romani, qui essent moribus integris, legatis probro darent, quod regi adulati essent. Itaque auctores Romani illud silentio praeterierunt,

1) Eutrop. II, 15.

2) Dio Cass. fr. 41.

3) Zonar. VIII, 6.

4) Justin. XVIII, 2, 9.

5) Litt. Centralbl. 1872 p. 659 sqq. Rh. Mus. XXXVII, p. 548 sqq.

Graeci autem scriptores res singulas in ea legatione factas vere memoriae tradiderunt.

Habemus igitur testimonia, quibus legationes a Ptolemaeo rege et a Romanis missae satis confirmantur, et Romanorum et Graecorum scriptorum. Huc accedit, quod ex fide bellis Punicis a Ptolemaeo Romanis servata, ut paulo post videbimus, cognoscitur, antea amicitiam factam esse. Sed quomodo legati Romanorum Alexandriae sese gesserint, cum eis dona allata essent, fontes inter se discrepant, cum alii eos dona accepta Romae in aerario deposuisse, alii eos dona refutasse narrent. Fortasse legati primo munera repudiaverunt, sed denique, cum iam redituri essent, ea iterum allata acceperunt.

Interrogantibus vero nobis, qua de causa Ptolemaeus amicitiam Romanorum petierit, auctores desunt; nam quod in fragmento Dionis legitur, solum ostendit, quid ipse de illis legationibus cogitaverit.

Ptolemaeus commercium imperii sui augere studebat. Nam cum Phoenicum mercatura et ad Alexandriam et ad Carthaginem ab illis conditam transiisset, Lagidarum regno maximo commodo erat, navibus Aegyptiorum in mare quoque introitum licere, ut mercatores Carthaginienses negotiis aemularentur. Romanis autem societatem cum Aegyptiis haud minus placere necesse fuit, cum eis bellum cum Carthaginiensibus imminere provideri potuerit. Quos bello exorto Ptolemaeo firmissimo socio usuros fuisse, verisimile fuit, si cum eo foedus iniissent.

Neque vero veram societatem coniunxerunt, sed, ut legitur apud Eutropium, amicitiam, quae apud scriptores Graecos est „*φιλία*“. Erravit Livius vel epitomator narrans societatem factam esse. Neque enim foedus ictum est, ut alteri alteris bello illato auxilium ferrent, sed ut inimicitiis abstinerent neque hostibus alterius populi subsidio venirent, si quis in bellum incidisset. Praesertim autem res privatae commerciumque exaequata sunt. Neque tamen, quamquam maxime verisimile est, eis temporibus inter Romanos et Aegyptios commercium factum esse, memoriae proditum est.

Atque amicum Romanis sese Ptolemaeus praestitit bello

Punico primo. Etsi illis auxilium non tulit, tamen cum Carthaginienses belli diuturnitate defatigati legatos Alexandriam misissent, ut a rege versuram duorum milium talentorum facerent, hic bellum componere conatus, cum ei non contigisset, petitionem reppulit dicens, amicis adversus hostes non ad versus amicos opem ferre oportere¹⁾.

Qua fide servata Romani valde laetati nihil antiquius habebant, quam ut benevolentiam regis potentissimi sibi retinerent. Itaque bello inter Syriam et Aegyptum coorto maius, quam foedere obstricti erant, fecerunt legatosque miserunt, qui Ptolemaeo auxilium contra hostem offerrent²⁾. Schneiderwirth hunc locum ad Philopatorem refert et ad annum 537/217, quo hic regem Syriae proelio ad Raphiam commisso devicit³⁾. Quamvis Eutropius, qui unus hoc narrat, quibus temporibus res gestae sint, indiligenter tradiderit, attamen hoc loco dubitari non potest. Verba „Finito igitur bello Punico, quod per XXIII annos tractum est“ annum 537/217 significare non possunt, nam et annorum viginti quattuor intervallum maius est, quam ut dici potuerit, legationem post bellum primum Punicum confectum missam esse, neque dubitandum est, quin Eutropius, si illum annum referre voluisset, dicturus fuisset „Coepo bello Punico secundo“. Contextus epitomes, ut natura fert, spatium modo ab anno 513/241 usque ad 517/237 inter finem belli Punici primi et consulatum L. Cornelii Lentuli et Fulvii Flacci significat. Huc accedit, quod fieri non potuit, ut Romani post cladem anno 537/217 ad lacum Trasumenum acceptam legatos Alexandriam mitterent, qui auxilium offerrent. Inde sequitur, ut legati annis commemoratis Alexandriam profecti sint.

Sed quis est ille „rex Syriae Antiochus“, contra quem Romanos Ptolemaeo auxilium obtulisse Eutropius narrat? Gutschmid lectionem tenere studet, cum eam ad Antiochum

1) App. Sic. 1.

2) Eutrop. III, 1.

3) Schneiderwirth l. c. p. 9.

Hieracem, qui a fratre Seleuco auxilio arcessitus est, referat ¹⁾. Sed contra hanc opinionem est, quod Justinus memoriae prodidit, inter duos illos et Ptolemaeum pacem decem annorum sanctam esse, cum hic cognovisset, sibi a duobus periculum imminere²⁾.

Neque adduci possum, ut credam, quod Droysen arbitratur ³⁾: „Der Name Antiochus, wenn er nicht auf Irrtum des Eutrop oder seiner Quelle beruht, wäre allenfalls so zu deuten, dass die Aussöhnung des Antiochus II. mit Laodice (qua reconciliatione factum est, ut Berenice, Ptolemaei filia repudiata necaretur) schon als casus belli in Alexandria angesehen worden sei“.

Rectius mihi videtur esse putare, Eutropium vel eius auctorem errasse, quam tam difficiles coniecturas fingere. Aut Eutropius falsum nomen regis Syriae in fonte invenit aut nullo invento falsum addidit. Itaque censeo nominis „Antiochi“ loco „Seleuci“ legendum esse. Quem si substituimus, Justinī narratio, quamvis obscura sit, verbis Eutropii lucem afferre mihi videtur. Ibi enim est:⁴⁾ „...Laetus igitur malis suis et damnis ditior redditus veluti par viribus bellum Ptolemaeo infert, sed quasi ad ludibrium tantum fortunae natus esset, nec propter aliud opes regni recepisset quam ut amitteret, victus proelio non multo quam post naufragium comitator trepidus Antiochiam confugit“. Quam narrationem si sequimur, Euergeti tum a Seleuco bellum illatum est, cum ab hoc renovaretur. Atque Ptolemaeus auxilium a Romanis oblatum ex causis ab Eutropio commemoratis cum gratiis repudiare potuit. Seleucus vero et Euergetes pacem inierunt a. 513/241⁵⁾. Itaque si consideramus, Eutropium paulo ante consules a. 513/241 nominasse concedendum est, Eutropium legationem his temporibus missam significasse.

1) S. Sharpe: Geschichte Aegyptens, übers. v. H. Jolowicz; berichtigt v. A. v. Gutschmid II. Ausg. I, 221 A 2.

2) Justin. XXVII, 2, 9.

3) Droysen: Geschichte des Hellenismus III, 387, A1.

4) Justin. XXVII, 2, 1--5.

5) cf. Droysen, Gesch. des Hellenismus III, 393.

Suetonii locum¹⁾, ubi invenitur, Romanos cum rege Seleuco amicitiam societatemque iniisse, obicere non licet, quoniam certe definiri non potest, quo tempore aetatis Seleuci Calinici societas iuncta sit, quamquam verisimillimum mihi videtur esse, regem post pacem cum Antiocho Hierace et Ptolemaeo a. 515/239²⁾ factam Romanorum amicitiam petivisse, ne Aegyptiorum rex bello renovato eis contra ipsum sociis uteretur.

Secundo quoque bello Punico orto amicitia inter Romam et Aegyptum mansit. Nam cum Decius Magius Capuanus, qui Romanis studeret, conatus impedire, quominus urbs ad Hannibalem deficeret, captivus ab hoc Carthaginem missus ad Cyrenas delatus effugisset, Ptolemaeus eum recepit³⁾.

Deinde a Polybio legatio Romanorum Alexandriam venisse dicitur, ut commeatum conquireret. Quod legitur in fragmento⁴⁾ scriptoris sine temporis indicio et nominibus legatorum. Sed narratio pertinet ad tempus post Hieronem mortuum, quo Sicilia gravissimo bello in ea gesto vastata erat agrique non culti erant. Livius quidem prodidit, Laevinum cusulem a. 544/210 Siculos coegisse ad agrum colendum animos convertere, ut urbis Romae et Italiae annonam levarent⁵⁾. Item Polybii verba „ἀλλ' ὁμῶς τοιαύτης οὐσης τῆς περιστάσεως οὐκ ἤμέλουν τῶν πολεμικῶν“ tempus significant, quo res Romanorum iam secundiores esse coeperunt. Aegyptios autem precibus legatorum obsecutos esse, memoriae traditum non est, sed concludi potest ex legatione Alexandriam a. 553/201 missa, quae Ptolemaeo gratias egit⁶⁾.

Livius tradidit: „Et Alexandream ad Ptolemaeum et Cleopatram reges M. Atilius M'. Acilius legati ad commemorandam renovandamque amicitiam missi, dona tulere cet.⁷⁾“.

1) Sueton. Claud. 25.

2) cf. Droysen l. c. III, 399.

3) Liv. XXIII, 7—10.

4) Polyb. (ed. Hultsch) X, 44.

5) Liv. XXII, 40, 14.

6) Liv. XXXI, 2, 4.

7) Liv. XXVII, 4, 10.

Quam legationem post illam a Polybio relatam, cuius modo mentio facta est, profectam esse Schneiderwirth putat¹⁾. Verba autem Livii pugnant cum sententia, antea Romanos a Ptolemaeo auxilium petivisse, sive denegatum sive latum est. Neque vero fieri potest, ut a Romanis post hanc legationem auxilium petitum sit, cum res illorum temporum inde ab anno 544/210 eis a Polybio narratis non respondeant. Reliquum est, ut et a Polybio et a Livio eandem legationem traditam esse arbitremur. Qui dissentiunt, cum Polybius, id quod Livius silentio praeteriit vel potius in fonte non invenit, dicat, quibus de causis legati Alexandriam missi sint. Livium vero ex alio fonte ac Polybio pendere inde quoque cognoscitur, quod scriptorem Romanum facilius falsum Arsinoes reginae nomen „Cleopatram“ pronuntiasse consentaneum est, quam Graecum Polybium.

Fides autem servata a Ptolemaeo, quippe qui, ut supra commemoratum est, Romanis frumentum suppeditasset, laudatur a C. Claudio Nerone, M. Aemilio Lepido, P. Sempronio Tuditano a. 553/201 missis, qui victoriam de Carthaginiensibus reportatam nuntiarent gratiasque agerent²⁾. Simul id egerunt, ut societatem Ptolemaei cum Philippo, Macedonum rege, quocum bellum futurum esse apparuit, impedirent amicitiamque Aegyptiorum conciliarent. Quamquam enim rex ita aetatibus bellorum Punicorum Romanis morem gessit, attamen perspicuum est, et Alexandriae et in aliis Graecorum civitatibus haud ignotum fuisse, quod periculum ab occidente immineret. Cui documento est, quod a. 547/207 legati Ptolemaei regis et Chiorum et Mytilenaeorum et regis Athamanorum operam dederunt, ut Aetoli in gratiam Philippi redirent, quoniam discordiae Romanis solis commodo essent³⁾.

Neque vero solum bellis Punicis Ptolemaeorum amicitia populo Romano commodo fuit, sed etiam ad Graecorum civitates Aegyptamque ipsam subiungendas profuit. Philopatore

1) Schneiderwirth l. c. p. 10.

2) Liv. XXXI, 2, 4.

3) Polyb. XI, 4sqq. Liv. XXVII, 30 App. Mac. 3.

enim a. 549/205 mortuo et puero regnante sempiterni Aegypti hostes, Antiochus Syriac, Philippus Macedoniae reges, qui nihil praetermiserunt, quin Ptolemacis nocerent, foedus inierunt, quo constitueretur, ut Lagidarum imperium divideretur, Antiochus Aegyptum et Cyprum, Philippus Cyrenas, Joniam, Cycladas acciperet¹⁾. Quibus rebus adversis, cum et externi et domestici hostes regno essent, auxilium a Romanis petitum est. Immo memoria traditum est, his tutelam regis infantis oblatam esse, id quod neque apud Polybium neque apud Livium sed apud Ciceronem, Tacitum, Justinum, Valerium Maximum legitur atque comprobari videtur nummo, in cuius latere altero caput muliebre turritum cum lectione „Alexandrea“ (resp. Alexandria) est, in altero vir togatus stans regulo togato adstanti et dextra hastam tenenti diadema imponit, atque invenitur: „M. Aemilius Lepidus tut. reg. S. C.“³⁾.

Tacitus exempli causa affert, a senatu Romanorum „Ptolemaci liberis“ tutorem missum esse. Huc accedit, quod Valerius Maximus, Lepidum pontificem maximum, bis consulem, tutorem Ptolemaeo datum esse dicit. Quibus de causis sunt, qui putent, M. Aemilium Lepidum non Ptolemaei Epiphanis sed eius filiorum, Philometoris et Physconis tutorem fuisse. Sed iam Eckhel dilucide exposuit, hac in re de Ptolemaeo Epiphane cogitandum esse, omnesque dubitationes sustulit, quamquam Tacitus illud „liberis Ptolemaei“ non ipse exempli causa attulit sed ex actis senatus, quibus fontibus usus est, exhausit. Sed aut ille, qui petivit, ut tutor daretur, aut qui acta conscripsit, erravit.

Mihi autem certum videtur esse, M. Aemilium Lepidum

1) Polyb. III. 2; XV, 20 Liv. XXXI, 14, 5 Justin. XXX, 2—3 App. Mac. 4.

2) Cic. de fin. V, 22 Tac. Ann. II, 67.
Justin XXX, 2—3 XXXI, 1. Val. Max. VI, 6.

3) Eckhel: Doctr. numm. vet. V, 123 sqq.

Mommsen: Röm. Münzwesen p. 633.

Babelon: Monnaies de la république Romaine I, 128.

omnino non tutorem Ptolemaei regis fuisse, quamquam constat, M. Aemilium in rebus Aegyptiorum versatum esse, quod apud Polybium¹⁾ legitur, eum legatis Alexandrinis Romam a. 585/169 missis suasorem fuisse. Ac primum quidem memoria dubia est; Valerius enim Maximus ostendit, Ptolemaeum regem populo Romano tutelam filii infantis obtulisse, Justinus vero et Alexandrinos id fecisse et Philopatorem morientem auctor est. Deinde Polybius et Livius rem aliter se habuisse tradunt. Nam Livius²⁾ satis dilucidis verbis tradidit, M. Aemilium Lepidum in numero legatorum, qui a. 553/201 a Romanis Alexandriam missi sunt, fuisse, atque Polybius et Livius eum natu minimum legatorum fuisse testes sunt. Cui legationi non solum ut Alexandriam iret, sed etiam alia mandata fuisse, quamquam certe non dictum est, tamen ex locis, ubi de rebus in oriente gestis agitur, colligi potest. Polybius enim in fragmento³⁾ narrat, legatos Romanos, quorum nomina non reddita sunt, cum Athenis morantes cum Philippo, Macedonum rege, egissent atque ei eiusque sociis interdixissent, ne cui Graecorum bellum inferrent, profectos esse, ut inter Antiochum, Syriae regem, et Ptolemaeum Epiphanem pacem conciliarent. Deinde apud Polybium et Livium⁴⁾ invenitur, M. Aemilium Lepidum — hic addit „ex eis qui Alexandriam missi erant“, ille „legatos Abydum obsideri in Rhodo insula comperisse“ — Abydum iter fecisse, ut Philippus ab oppido obsidendo desisteret. Unde sequitur, ut arbitremur, hanc legationem Atheniensibus, Rhodiis aliisque sociis petentibus missam esse, ut res ibi digereret et observaret. Simul autem legati iussi erant, Alexandriam adire controversiasque inter Antiochum et Ptolemaeum dirimere, atque ita ut amicitia Romanorum cum Aegyptiis servaretur. Quamobrem legati Alexandriae gratias agunt, quod rex bello Punico modo confecto in fide permanserit, petunt, ut bello cum Philippo imminente in amicitia perseveret.

1) Polyb. XXVIII, 1.

2) Liv. XXXI, 2, 4.

3) Polyb. XVI, 27.

4) Polyb. XVI, 34. Liv. XXXI, 18.

Mirum esse oportet, ex tribus legatis Alexandriam missis minimum natu, qui quattuor demum annis post consul creatus est, tutorem nominatum esse, cum collegae C. Claudius Nero, P. Sempronius Tuditanus iam consulatu vel censura functi bellis Punicis insignes fuerint. Huc accedit, quod si Lepidus tutor regis infantis institutus fuisset, certe futurum fuisset, ut alius Abydum ad Philippum mitteretur, qui cum eo ageret. Quibus de causis cum et memoria incerta sit, Polybius et Livius, gravissimi duo auctores, huius rei mentionem non fecerint, et res aetasque Lepidi inter se non conveniant, verisimile non esse videtur, M. Aemilium Lepidum a senatu missum esse, qui tutorio nomine regnum pupilli administraret, sed id modo certum est, eum in numero legatorum Alexandriam a. 553/201 missorum minimum natu fuisse.

Vera testimonia historica apud solos Justinum et Valerium Maximum sunt, nam loci Ciceronis et Taciti exempli causa afferuntur, neque nummus supra commemoratus magni aestimandus est.

Valerium Maximum, cum hoc loco Livium, Ciceronem, Pompeium Trogum sequi non potuerit, verisimile est Valerio Antiate fonte usum esse, ex quo illum non numquam pendere docti viri consentiunt¹⁾. Hunc autem historias maxime corrupisse inter omnes constat; qui, ut ostenderet, quam imbecillae externae gentes, quam validus populus Romanus fuisset, legationem, quae missa erat, ut pacem conciliaret, in tutelam regis infantis convertit. Eo auctore prorsus M. Aemilius Lepidus, qui postea triumvir fuit, ut maiorem gentis gloriam redderet, nummum supra dictum expressit. Quo factum est, ut Pompeius quoque Trogus, cuius e libris Justinus excerpsit, aliique memoriae traderent, M. Aemilium Lepidum Ptolemaeo regi tutorem a senatu datum esse.

A. 554/200 ab Alexandrinis legatio Romam venit, quae

1) Mommsen : Röm. Forsch. II, 119 sqq.

Kranz: Beiträge zur Quellenkritik des Valerius Maximus. Gymn. Progr. Posen 1876.

Krieger: l. c. p. 66 sqq.

nuntiaret, „Athenienses a se auxilium contra Philippum petiisse, ceterum etsi communes socii essent, tamen nisi ex auctoritate populi Romani neque classem neque exercitum defendendi aut oppugnandi cuiusquam causa regem in Graeciam missurum esse; vel quieturum eum in regno, si populo Romano socios defendere liberet, vel Romanos quiescere, si mallent, passurum atque ipsum auxilia, quae facile adversus Philippum tueri Athenas possent, missurum¹⁾“. Quod ab Alexandrinis factum esse, Mommsen²⁾ alique putant, ut naves Romanorum ex maribus orientalibus abstinerent. Sed nescio an non necesse sit, „ex auctoritate“ converti in „mit Einwilligung“; mihi enim videtur melius esse „auf Veranlassung“. Ambigua autem verba legationis sunt; verum enimvero Aegyptii et Graecos amicos adiuvari voluerunt et, cum ipsi premerentur, officio auxilii ferendi solvi maluerunt; socios autem deserere videri noluerunt. Huc accedit, quod Aegyptii nondum tale foedus inierant, ut nisi ex auctoritate populi Romani socio subsidio venire non possent, atque quod non erat, quod Aegyptii Romanos a maribus suis abstinerent, cum impetu iniuriisque Graecorum vicinorum cogerentur Romanos auxilio arcessere. Aegyptii sibi ipsi nocuissent, si, cum hostes id agerent, ut regnum Ptolemaeorum dirimerent, se pro Graecis devovissent, quamquam hostibus illis, Philippo et Antiocho, opes Romanorum magis metuendae erant quam Ptolemaco. Alexandrini hanc legationem miserunt ea de causa, quod et ipsi premebantur et haesitabantur, quid sibi faciendum esset. Romani vero, cum id agerent, ne ulla civitas nimis valida neve Aegypti rex belli et fructuum particeps fieret, responderunt, se ipsos sociis subventuros esse et, si auxilio opus esset, regem certiores facturos esse.

Aegyptii autem a Romanis tale auxilium, quale sperabant, non assecuti sunt. Quamquam enim illi Philippum bello ei illato a finibus Ptolemaei removerunt, ad Antiochum, contra quem imprimis auxilio opus erat, legatos tantum

1) Liv. XXXI, 9.

2) Mommsen : Röm. Gesch. I⁷, 710.

miserunt, quibus ille non obsecutus est¹⁾. Tum Aegyptiorum exercitu duce Scopa Aetolo victo, cum auxilium a Romanis expectari non posset, a. 556/198 pax facta est ea conditione, ut Cleopatra, Antiochi filia, Ptolemaeo sponderetur, ^{et} eique pars altera vectigalium ex terris ab Antiocho occupatis redeuntium ut dos promitteretur²⁾. Schneiderwirth erravit, cum hoc foedus propter Romanos Philippo victo Antiochum prementibus ab eo initum esse dicit³⁾. Hieronymus docet, annum sponsionis septimum Epiphanis regnantis a. 556/198, annum nuptiarum duodecimum regnantis a. 561/193 fuisse⁴⁾. Huc accedit quod Polybius, Livius, Appianus consentiunt, Antiochum Romanis, cum Lysimachiae convenissent, respondisse, „sibi cum Ptolemaeo amicitiam esse et id agere, ut brevi etiam adfinitas iungeretur⁵⁾.“ Quibus de causis pacem inter Aegyptum et Antiochum non Romanis auctoribus factam esse consentaneum est.

Sed ut ad Philippum redeamus, Flamininus ab eo victo cum alia tum ut Ptolemaeo urbes, quas post Philopatoris mortem occupavisset, redderet⁶⁾ postulavit. Antiochus autem rebus secundis usus, cum Romani Philippo bellum intulissent, fines, qui ab hoc antea Ptolemaeo adempti erant, sub potestate suam redegerat. Mommsen igitur coniecit, Aegyptios post proelium ad Panium factum, cum pacem inirent, regiones Asiae ad meridiem et occidentem vergentes, quae Philippi tum ditionis erant, Antiocho remisisse⁷⁾. Quod verisimillimum videtur esse, cum Romani Antiocho victo de his possessionibus Aegypti ratione non habita decreverint; verum enimvero cum eas et liberas esse iuberent et sociis attribuerent, non ut de civitatis amicitia coniunctae sed de finibus

1) Polyb. XVI, 27. Justin. XXXI, 1.

2) Flav. Joseph. arch. XII, 4, 1.

3) Schneiderwirth l. c. p. 15.

4) cf. Mommsen, Röm. Gesch. I, 723 A.

5) Polyb. XVIII, 51, Liv. XXXIII, 40 App. Syr. 3

6) Polyb. XVIII, 1, 14. Liv. XXXII, 33.

7) Mommsen Röm. Gesch. I, 721.

hosti devicto ereptis constituerunt. Justinus enim tradidit, Romanos ad Antiochum legationem misisse, quae iuberet pupilli Ptolemaei persona omissa civitates iure belli factas populi Romani in integrum restitui¹⁾. Si ad Justini epitomen solam respicimus, has civitates in Coelesyria sitas esse putandum est; sed ut res se habet, de finibus in Asia occupatis agitur. Hunc in errorem auctor ex natura brevis periochae facile incidere potuit. Itaque prima legatio fines pro Aegypto repetivit verbo tenus quidem, deinde cum haec frustra conata esset, dixerunt, eas regiones Philippum victum Romanis concessisse, ita ut Antiochus earum nullum ius haberet, etiamsi Aegypti rex ab eis destitisset.

Macedonico enim bello confecto Romani nihil antiquius habebant, quam ut impedirent, quominus Antiochus eas civitates, quas dicionis suae fecerat, retineret. Itaque Corinthi et Lysimachiae actum est, ut Syrus omnes fines occupatos Ptolemaeo redderet sive libertatem eis daret²⁾. Si Appianus post res inter Flamininum et Antiochum a. 558/196 actas legationem a Ptolemaeo falso Philopatore vocato Romam missam esse, narrat, quae quereretur, quod Antiochus Syriam et Ciliciam sibi arripuisset, eum errasse putandum est non minus ac si dicit, oratorem legationis Romanorum Lysimachiae Gnaeum quendam fuisse, quamquam L. Cornelius fuit. Appianus hoc loco legationem ab Alexandrinis ante bellum inter Romanos et Philippum gestum Romam missam ad Antiochum solum refert et in posterius tempus promovet.

Iam vero apparet, Romanos se improbos in Aegyptios praebere; neque enim civitates occupatae ab Antiocho repetitae sunt, ut imperium Ptolemaeorum restitueretur, sed ut duo illa regna imminuerentur. Itaque Mommseni sententia³⁾ „dass die Einmischung der Römer in die aegyptischen Angelegenheiten in diesem Fall eine formell unberufene war“

1) Justin. XXXI, 1, 3.

2) Polyb. XVIII, 47; 49—51. Liv. XXXIII, 34; 39—41. App. Syll. 2—3.

3) Mommsen Röm. Gesch. I, 723.

maxime probanda est. Neque enim solum Romani Ptolemaeo civitates Asiae, quae antea eius fuerant, non reddiderunt, sed etiam id egerunt, ne Ptolemaeus ullam causam haberet Coelesyriae vindicandae, nam et Aegyptii in animo habuerunt belli Antiocho a Romanis illati participes Coelesyriam recuperare, et Romani impedire studuerunt, ne Ptolemaeo ius esset praemii, cum ipsos in bello cum Antiocho gerendo adiuvasset. Itaque cum a. 563/191 legati Ptolemaei Romam venissent, qui mille pondo auri, viginti milia pondo argenti afferrent atque pollicerentur regem cum omnibus copiis in Aetoliam venturum belloque interfuturum esse, nihil acceptum est, gratiae regi actae sunt¹⁾. Item cum a. 564/190 legati ab Ptolemaeo et Cleopatra Romam venissent gratulantes, quod M'. Acilius consul Antiochum Graecia expulissent, adhortantesque, ut in Asiam exercitum traicerent: omnia perculsa metu non in Asia modo sed etiam in Syria esse: reges Aegypti ad ea, quae senatus censuisset, paratos fore, gratiae regibus actae; legatis munera dari iussa in singulos quaternum aeris²⁾.

Haec omnia impedire non potuerunt, quominus Romani Antiocho victo, ut Coelesyriam obtineret, concederent neque rem, de qua reges Syriae et Aegypti iam dudum certaverant, e medio tollerent, ne inimicitiae inter reges intercedentes componerentur neve Aegyptus augetur vel potius restitueretur.

Ptolemaeo Epiphane autem regnante nihil amplius fuit, quod grave inter Aegyptum Romanque ageretur; neque enim fuit quod rex Romanos adiret. Nam vicinis Aegyptiorum hostibus victis Cleopatra Syra, Ptolemaei regis coniunx, pacem confirmavit. Sed etiam, cum Epiphanes e vita decessisset, pax fuit, dum quidem Cleopatra superfuit. Qua a. 581/173 mortua denuo controversiae ortae sunt. Eodem anno legationi Romanorum, quae Macedoniae res inspiceret, mandatum quoque est, ut ad Ptolemaeum regem proficisceretur amicitiam-

1) Liv. XXXVI, 4.

2) Liv. XXXVII. 3.

que renovaret¹⁾. Sharpe²⁾ aliique hanc legationem falso ad sollemnitates, quae Ptolemaeo regnum suscipiente factae sunt, ad quas Achaei legatos miserunt³⁾, referunt. Sed haec Achaeorum legatio a. 585/169 Alexandriam venit, atque Livius anni 583/171 tutores regis commemorat⁴⁾. Perspicuum est, senatum Romanum de voluntate fideque aulae Aegyptiorum certum esse cupivisse, cum bellum Persicum immineret. Sed fieri potuit, ut matre, quae sapienter tutelam gesserat, mortua esset, cur legatio senatui Alexandriam mittenda esse videretur.

Cum Livius tradidit, C. Valerium Laevinum, qui eius legationis particeps fuit, a. 582/172 ex Graecia rediisse, dicens, eum emissum esse, ut statum regionis eius et consilia Persei specularetur⁵⁾, putandum est, eum solum revertisse, reliquos iter in Aegyptum continuasse. Senatus enim celerius quam itinere perfecto de rebus Graeciae Macedoniaeque certior fieri voluit. Quamobrem C. Valerius ex Graecia Romam rediit, cum reliqui in Aegyptum pergerent.

Ptolemaeo Epiphani, ut supra dictum est, nomine dotis Cleopatrae a rege Syriae pars vectigalium e Coelesyria, Phoenicia, Palaestina terris redeuntium concessa erat. Sive Aegyptii post mortem Cleopatrae eos redditus amittere noluerunt, sive fines totos soli possidere cupiverunt, certum est bellum paratum esse, ut regiones, quae Aegypto maximi momenti erant, rursus subiungerent. Polybius, qui horum temporum aequalis fuit et qui eum sequitur, Diodorus narrant, hoc bellum ab Aegyptiis ortum esse⁶⁾. Antiochus Epiphanes, cuius regnum nondum a detrimentis per Romanos acceptis recreatum erat, cum metueret, ne bellum cum Ptolemaeo sibi Romanos hostes redderet, praeoptavit, ut Romani intercederent. Qua de causa legatos, quorum princeps Meleager fuit, Romam

1) Liv. XXXXII, 6.

2) Sharpe l. c. I, 255.

3) Polyb. XXVIII, 12, 8.

4) Liv. XXXXII, 29.

5) Liv. XXXXII, 17, 1.

6) Polyb. XXVII, 19, Diodor. XXX, 2.

misit, qui in senatu quererentur, Ptolemaeum regi iniustum bellum intulisse. Verum etiam Aegyptii Timotheum Damonemque legatos Romam miserunt, qui Antiocho obsisterent idque agerent, ut fines supra commemoratos retinerent. Immo quin aula Alexandrina speravit, Romanos, cum ipsi effecissent, ut cum Perseo in gratiam redirent, sibi fautores esse. Sed legati Romae de hac re loqui non ausi sunt auctore M. Aemilio Lepido, qui haud scio an eo tempore, cum Alexandriae fuit, cum nonnullis Aegyptiis, qui in publico versabantur, consuetudine coniunctus tum ab eis consultus sit.

Polybius¹⁾, qui his temporibus iam ipse vir rerum civilium peritus erat, de his rebus certe aequo ita iudicat, ut concludi possit, penes regem Syriae optimum ius fuisse, cum Aegyptii se potius per amicitiam Romanorum quam per iustas causas impetrare, quod voluerunt, posse arbitrarentur. Diodorum vero, cuius ex historiis horum temporum item ac Polybii fragmenta modo supersunt, hoc loco ex Polybii historiis hausisse cognosci potest ex sententiis simillimis, potissimum autem ex eisdem verbis „*παρὰ πάντα τὰ δίκαια*“.

Livius, qui has discordias breviter in prooemio belli Macedonici tertii tangit, eas Antiocho crimini dat. „Antiochus“ enim, inquit, „imminebat quidem Aegypti regno et pueritiam regis et inertiam tutorum spernens et ambigendo de Coelesyria causam belli se habiturum, existimabat gesturumque sine ullo impedimento occupatis Romanis in Macedonico bello²⁾“. Perspicuum autem est, Livium hic errare potuisse, cum res summam conscripserit atque Antiochus, postquam frustra a Romanis, ut intercederent, petivi, prior bellum intulerit. Item Zonaras de exordiis huius belli falso iudicat, quod res brevius descripsit³⁾.

Romani autem cum iam bellum Persicum gereretur, neutri denegare constituerunt. Renovaverunt igitur, id quod legati Alexandrini cupiverunt, societatem cum Aegyptiis et

1) Polyb. XXVIII, 1.

2) Liv. XXXII, 29.

3) Zonar. IX, 25b,

responderunt legatis ab Antiocho missis, se rem cum Ptolemaco rege composituros esse.

Quo responso controversiae non erant finitae. Antiochus enim, ut Aegyptios pacem iungere cogeret, in eorum fines invasit. His proelio devictis brevi tempore Antiochus terram paene totam Aegyptiam occupavit regemque adulescentem Philometorem cepit. Tum autem Antiochus belli fortuna secunda ac Romanorum negligentia commotus id egisse videtur, ut in Aegypto ea expugnaret, quae in Asia patri a Romanis crepta crant. Romanis profecto utile erat, Syriam et Aegyptum inter se bellum gerere. cum eis eo facilius esset, Perseum vincere, sed nationes Graecorum, Atheniensium, Achaeorum, Milesiorum, Rhodiorum, operam dederunt, ut pacem efficerent¹⁾. Alexandrini autem, cum rex legitimus in Antiochi vi esset, Physconem, fratrem minorem, regem appellaverunt. Quo facto Syriae rex sagaciter sibi agendum esse censuit. Itaque regem legitimum a se defendi ostendens regnum ei reposcit. Quo denegato cum rex Aegypti proelio navali ad Pelusium fugatus Pelusiumque captum esset, Antiochus Alexandriam obsidere instituit²⁾.

Tum Alexandrini auxilium a Romanis petiverunt. Livius³⁾ vero unam modo legationem rettulit, quae in hoc bello a Romanis in Asiam Aegyptumque profecta sit, C. Popillii Laenatis, C. Decimii, C. Hostilii a. 586/168. Sed duo huius belli spatia intercernenda sunt. Actiones et Aegypti occupatio ab a. 583/171 usque ad a. 585/169 factae sunt. Hoc anno Antiochus ab obsidione Alexandriae destitit et praesidio Pelusii et Philometore Physconis regis adversario relictis ex Aegypto decessit. Qua de causa Antiochus in Syriam rediit?

Livius dicit, senatum, cum L. Aemilio Paulo C. Licinio (a. 586/168) consulibus legati ab Ptolemaeo et Cleopatra missi summis precibus auxilium petissent, extemplo legatos,

1) Polyb. XXVII, 19—20.

2) cf v. Guttschmid bei Scharpe l. c. I, 256 A 1.

3) Liv. XXXIV, 19.

quorum modo mentio facta est, ad finiendum inter reges bellum misisse. Apud Livium igitur unus Ptolemaeus est, et is quidem, qui cum Cleopatra regnavit. Sed cum dicat, eam legationem a. 586/168 Romam venisse, perspicuum fit, Livium errasse, quod hoc anno iam ambo Ptolemaei regnabant. Apud Polybium autem legitur¹⁾, Q. Marcium Philippum Achaeos per litteras adhortatum esse, ut Romanorum voluntatem secuti conciliare reges conarentur. Quod ille facere non potuit nisi eo tempore, cum consul bellum contra Perseum gessit a. 585/169. Praeterea in Polybii historiarum reliquiis invenitur, legatos, quorum princeps erat T. Numisius, missos esse, ut pacem restituerent, postquam legationis prioris princeps Titus, cum reges conciliare non potuisset, re infecta Romam rediit. Inde efficitur, ut certum sit, complures legationes fuisse atque ante a. 585/168. Sed quoniam Antiochus, cum Alexandriam oppugnare desiisset, legatos magnis cum donis Romam misit²⁾, concludi potest, regem destitisse ab urbe obsidenda auctoribus Romanis. Antiochus etiam tum speravit, Ptolemaeorum fratrum discordias sibi usui futuras esse. Sed cum ei in gratiam rediissent, ira commotus denuo bellum paravit³⁾. Aegypto autem occupata denuntiavit, se pacem non facturum esse nisi sibi Pelusium et Cyprus concessa esset.

Tum vero legatio regum a Livio commemorata sed fratrum, ut est apud Justinum⁴⁾, Romam venit, quae senatum oravit atque obsecravit, ut auxilium ferret. Quae legatio impetravit, ut C. Popillius Laenas ceterique mitterentur, qui res componerent. Sed cum bellum Persicum nondum finitum esset, senatus, ut primo modice cum Antiocho ageretur, mandavit. Legati iussi sunt, reges adire et nuntiare, nisi ab-

1) Polyb. XXIX, 25.

2) Polyb. XXVIII, 22.

3) cf. v. Gutschmid bei Sharpe l. c. I, 257 A. Flathe. Geschichte Macedoniens und der Reiche, welche von macedon. Königen beherrscht wurden. p. 584.

4) Justin. XXXIV, 2, 8.

sisteretur a bello, per utrum stetisset, eum nec pro amico nec pro socio Romanos habituros esse. Tum demum, cum itinere sive consulto sive ob difficultates belli Macedonici lente perfecto Perseus devictus in deditionem rediisset, Popillius Antiochum a bello desistere violenter iussit¹⁾. Nota est Popillii sententia, quam Livius aliiue eum, cum rex se consideraturum esse dixisset et ille virga regem circumscripsisset, pronuntiasse testes sunt: „priusquam hoc circulo excedas, redde responsum, senatui quod referam!“

Nissen autem sentit, senatum hanc legationem ultro misisse²⁾, cum Polybius dicat, senatum, cum intellexisset, cetera Aegypto occupata non multum abesse, quin Antiochus Alexandria potiretur, ratum incrementa huius regis sibi periculosa futura esse, legationem illam decrevisse. Sed quid est, quod senatum illud non per legatos Alexandrinos accepisse censeamus? Huc accedit, quod apud Livium legitur, Romanorum legatos simul cum Alexandrinis profectos esse³⁾.

Quamobrem putandum est, etiam ante hanc legationem ab Alexandrinis auxilium petatum esse, apud Livium autem relationes complurium legationum et Romanorum et Aegyptiorum perturbatas ad unam comprehendi, id quod iam ab annalium scriptore, quem Livius sequitur factum est.

Tum, cum Antiochus Aegypto excessisset, concordia inter fratres firmata legati Cyprum in insulam navigaverunt, et inde classem quoque Antiochi, quae iam vicerat proelio Aegyptias naves, dimiserunt⁴⁾. Ita Romani tantum valuerunt, ut legatione bellum inter reges potentissimos finire possent. Praeclare Ihne⁵⁾: „Der römische Staat war ohne formelle

1) Polyb. XXIX, 2 und 27; Liv. XXXXV, 10 und 12;
Justin. XXXIV, 3; Diod. XXXI, 2, 1; Vell. Pat. I, 10;
Appian. Syr. 66 Val. Max. VI, 4, 3.

2) Nissen, Krit. Unters. über die Quellen der 4. und 5 ten Decade des Livius. p. 263.

3) Liv. XXXXIV, 20, 1.

4) Liv. XXXXV, 12, 7.

5) Ihne: Röm. Gesch. III. 236.

Anerkennung zum Oberherrn auch über Syrien und Aegypten geworden“. Ptolemaeis autem gratia Romanorum patrum regnum redditum est, etiamsi Antiochus Coelesyriam, Phoeniciam, Palaestinam obtinebat. Neque enim senatus Romanus voluit, regum opes crescere. Attamen pro hoc quoque beneficio Ptolemaei populo Romano maximas gratias egerunt¹⁾.

Livium vero hoc loco ab annalium scriptore pendere, inde colligi potest, quod dicuntur blanditiae adhibitae esse ab eis, qui gratias egerunt; certum enim est, futurum fuisse ut epitomator, si haec verba apud Polybium invenisset, ea in legationum collectionem converteret. Praeterea Livius hanc legationem a Ptolemaeo et Cleopatra missam esse dicit, quamquam, ut est apud Polybium, ambo Ptolemaei eam miserunt, id quod comprobatur, hunc Livii locum ex annalium fonte fluxisse; supra enim vidimus, Livium iam errasse, cum rettulerit, Popillium eiusque comites cum legatis a Ptolemaeo et Cleopatra missis Alexandriam profectos esse, etsi eo tempore iam fratres ambo regnabant.

Ptolemaei autem C. Popillio pro beneficio petenti liberationem Menalcidae Lacedaemonii, qui rebus regis adversis ad rem familiarem augendam usus erat, obsecuti sunt; item Polyarato Rhodio, quem sibi tradi voluerunt Romani, quod a partibus Persei steterat, hospitium ademerunt²⁾. Minima vero fides inerat in eis verbis, quae senatum respondisse legatis Alexandrinis, Livius tradit. Apud eum enim legitur: „regibus Aegypti, Ptolemaeo Cleopatraeque, si quid per se boni commodique evenisset, id magno opere senatum laetari daturumque operam, ut regni sui maximum semper praesidium positum esse in fide populi Romani ducant“.

Diligenter profecto Romani res orientis observabant; nam cum Antiochus Antiochiae magnos ludos instituisset, extemplo Tiberius Sempronius Gracchus ad rerum statum explorandum

1) Polyb. XXX, 17; Liv. XXXXV, 13.

2) Polyb. XXX 9; 17.

missus est; cui etiam, ut res inter Antiochum et Alexandriam intercedentes percontaretur, mandatum erat¹⁾.

Postquam concordia inter Ptolemaeos per nonnullos annos duravit, discordiae novae exortae imperium in discrimen vocaverunt.

Res, quae nunc nobis perlustrandae sunt, Polybius descripsit, cui maxima fides habenda est, cum et aequalis horum temporum fuerit et iam in publico versatus et virorum rerum civilium peritorum, ut Menylli, qui Romae rem Philometoris egit, consuetudine usus sit. Atque eum Livius et Diodorus et Dio Cassius secuti sunt. Querendum est, nobis ex Polybii historiarum aliorumque operum partibus, quae de his temporibus erant scripta, modo excerpta auctore Constantino Porphyrogeneto facta superesse. Accedunt pauca, quae in Livii periochis, apud Valerium Maximum et Zonaram et Porphyrium inveniuntur.

Inter Ptolemaeos igitur fratres controversiae eiusmodi exortae sunt, ut Philometor²⁾ a. 591/163 e regno excedere coactus³⁾ Romam adiret eiusque opibus regnum recuperare conaretur. Diodorus⁴⁾ tradidit, quam humili tractu Romam venerit. Cum paucis enim admodum servis, sine ulla magnificentia Romam intravit et in hospitium pictoris Demetrii Alexandrini se contulit. Sed, ut Valerius Maximus⁵⁾ dicit, postquam illud senatui relatum est, ad publicos penates deductus a senatu adeundi eius diem petere iussus est. Romanorum iudicio Aegyptiorum reges paruerunt. Illud „divide et impera“ secuti decreverunt, ut Philometor solus quidem rex Aegypti esset, sed Cyrenas ut proprium regnum fratri minori concederet⁶⁾.

1) Polyb. XXXI, 1.

2) Drumann (Röm. Gesch. V, 128) putat, Ptolemaeum minorem expulsus esse, neque vero recte mihi videtur sentire, neque mihi causae, quas attulit, comprobandae esse videntur.

3) Liv. per. 46.

4) Diod XXXI, 18.

5) Val. Max. V, 1, 1.

6) Prophy. VII, 2 (Müller: frgm. hist. Graec. III, 720). Zonar. IX, 25 c.

Sed iam, antequam frater maior Romam confugit, legatio Cn. Octavii, Sp. Lucretii, L. Aurelii, qui a. 590/164 in Macedoniam, Syriam ceteramque Asiam missi sunt, iussa est, Alexandriam adire regesque reconciliare¹⁾ Neque enim fieri potest, ut hanc legationem ad tempus post regni divisionem referamus, ob illud Polybii „τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βασιλεῖς; profecta autem est Antiocho mortuo a. 590/164, nam in Livii periocha²⁾ legitur legatos missos esse inter censum a. 590/164 habitum et bellum a. 591/163 cum Liguris Corsis, Lusitanis gestum, atque Philometor anno demum 591/163 solus regnavit. Quamobrem Romanos a fratribus discordibus advocatos reconciliare conatos esse sed infecta re rediisse putandum est. Postquam vero senatus Romanorum de controversiis componendis, ut supra commemoratum est, decrevit, legatio, cuius principes erant Canuleius et Quintus quidam, profecta est, ut res ex iudicio administraret. Neque enim, ut Schneiderwirth putat, hi legati missi sunt, cum post reditum Philometoris atque gratiam reconciliatam nova discidia orta essent. Etenim Polybius auctor est, hos postea, cum Physcon Cyprum postulasset, id quod Menyllus, qui rem Philometoris egit, dixit, suo testimonio confirmasse, Ptolemaeum minorem pro beneficio Cyrenas accepisse, idque pactum sacris rite peractis, fide data invicemque accepta esse firmatum. — Quomodo fieri potuit, ut illi huius rei testes essent, nisi Philometoris restitutioni affuissent?

Sed Physconem, quamquam primo sententiae senatus Romani resistere non ausus est, attamen paulo post partitionis paenitebat. Itaque Romam profectus a senatu petivit, ut sibi Cyprum adiudicaret. Philometor autem Menyllum misit, qui causam ipsius ageret. Sunt qui arbitrentur, Physconem a Romanis exagitatum esse, ut novas inimicitias iniret. Quod, quamquam memoriae non traditum est, tamen ex ratione, qua Romani usi sunt, concludi potest. Apparuit enim, melius ius Philometoris esse. Sed Polybius recte de Romanis iudi-

1) Polyb. XXXI. 12, 14.

2) Liv. per. 46.

cans¹⁾: „ἡ σύγκλητος ἅμα μὲν ὁρῶσα τὸν μερισμὸν ἄνισον γεγονότα τελέως, ἅμα δὲ βουλομένην διελεῖν τὴν βασιλείαν πραγματικῶς, αὐτῶν αἰτίων γενομένων τῆς διαιρέσεως, συγκατέθετο τοῖς ὑπὸ τοῦ νεωτέρου παρακαλουμένοις ἐπὶ τῷ σφετέρῳ συμφέροντι κτῆ“. Cypro igitur fratri minori adiudicata T. Torquatus et Cn. Merula legati missi sunt, qui pacem inter fratres restituerent minorique Cypri regnum sine vi atque armis traderent. Hic una cum eis profectus est, ut in regnum reduceretur. Sed cum in Graeciam venisset, manus militum conduxit, ut si opus esset, armis Cyprum arriperet²⁾. Legati autem Romanorum, quibus ut rem sine armis componerent, mandatum erat, quo res diutius duceretur, eum vetuerunt exercitum habere eique persuaserunt, ut in Libya cum Merula exspectaret, quid ceteri legati Alexandriae cum Ptolemaeo agerent. Sperabant enim, se facere posse ut ambo fratres ad colloquium convenirent.

Sed Ptolemaeus maior Romanorum iudicio obsequi noluit et omni genere blanditionis et simulationis tempus per quadraginta dies extraxit responso certo non dato.

Ut rem properaret, Merula quoque, quem apud Physconem mansisse supra ostendimus, Alexandriam hoc urgente profectus est. Tum in Libya seditione exorta, quam ab Aegyptiis concitatam esse verisimile est, ut ex Polybii verbis „κεκοινωνηκέναι δὲ περὶ τῆς ἀποστάσεως καὶ Πτολεμαῖον τὸν Συμπετῆσιν, ὃς ἦν τὸ γένος Αἰγύπτιος“, Philometor postulata fratris senatusque reiecit pactisque, quae ab initio facta essent, standum esse dixit. Quod cum Physconi nuntiatum esset, simul cum Merula redeunte Comanus et Ptolemaeus fratres Romam missi sunt, qui de Philometore quererentur. Sed hic quoque legationem misit, cuius princeps Menyllus erat³⁾. Longa autem altercatione in senatu habita cum Cn. Merula et T. Torquatus legati, qui tum fuerant, omni favore ac studio rem iunioris adiuvisent, sena-

¹⁾ Polyb. XXXI, 18, 6.

²⁾ Polyb. XXXI, 26—28.

³⁾ Polyb. XXXII, 1. Diod. XXXI, 23.

tus decrevit, ut intra quinque dies Menyllus urbe excederet, ut foedus, quod cum Ptolemaeo maiore natus fuerat, tolleretur. Praeterea P. Apustius et C. Lentulus ad fratrem minorem missi sunt, qui nuntium perferrent. Itaque bellum paratum est; sed res a Physcone male gesta est¹⁾. Rursus a Roma auxilium petitum est. Philometoris legati, Neolaidas et Andromachus ex urbe excedere iussi sunt. Physconi autem quinque legati cum singulis quinquere milibus dati sunt, qui eum in Cyprum insulam reducerent. Ad socios quoque Graeciae scripserunt, eis licere Ptolemaeum minorem adiuvare.

Bellum fratrum denuo coeptum a Physcone non melius gestum est. Denique circumclusus Lapethi, in Cypri insulae oppido, captus est²⁾. Sed tantum abfuit, ut Philometor eum supplicio afficeret, ut ad munera, quae ei ex pactione obtigerant, alia rursus adiceret eique se filiam collocaturum esse promitteret. Quod Philometor, haud scio, an fecerit metuens Romanos, ut apud Diodorum³⁾ legitur. Atque ille tum regno Cyrenaico contentus erat, postquam discordiae per decem annos permanserunt⁴⁾; neque enim res tam celeriter gestae sunt, quam ex narratione conici potest. Expulsus enim erat frater maior restitutusque est ab a. 590=164 usque ad a. 591=163. Primum autem Euergetes, quod cognomen Ptolemaeo minori erat, Romae adfuit a. 592/162, nam Menyllus, Philometoris legatus, Demetrio Syro obsidi subvenit, ut effugere posset⁵⁾, qui ab a. 592/162 rex Syriae erat⁶⁾.

Intervallum a primo adventu, quoad iterum Romam profectus est, quantum fuerit, luculenter non traditum est; neque vero breve duci potest, cum pax certe non fuerit, absque Polybio⁷⁾ dicatur, Ptolemaeum iuniorem Romam venisse, quo

1) Polyb. XXXIII, 8

2) Polyb. XXXIX, 18.

3) Diod. XXXI, 33.

4) Liv. per. 47.

5) Polyb. XXXI. 20, 8.

6) cf. Babelon: les rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène p. CXVI sqq.

7) Polyb. XXXIII, 8 cf. Metzger: De Polybii libr. XXX—XXXIII fragmentis ordine collocandis p. 22. Marburg 1871.

tempore senatus Q. Opimium ad bellum in Oxibios gerendum misit i. e. a. 600/154. Errasse enim puto Livium, qui pacem circa annum 596/158 factam esse narrat maioremque fidem Polybio eorum temporum aequali habendam esse. Romanorum autem senatus passus est, iudicium suum sperni, sive quod perturbationis cum pigebat sive quod bellis aliunde imminentibus tum iam Aegyptios hostes habere noluit. Hoc tempore oratio quoque M. Porcii Catonis „de Ptolemaeo minore contra L. Thermum“ habita est, cuius ex fragmentis illud tantum colligitur, Thermum legationem ad Physconem in Cyprum reducendum in proprium usum convertisse Catonemque rationi senatus non assensum esse.

Philometor autem, postquam totam Aegyptum Cyprumque recuperavit, rei militaris peritum contra Syriae reges se praestitit. Falso censetur, Ptolemaeum a Romanis impulsum esse, ut bellum Syris inferret, cum ille usque eo progressus sit, ut sese regem Syriae appellaret; attamen certum est, Romanis bellum inter has duas nationes magno *commodo fuisse, cum eo tempore multa bella impenderent. Sed fieri potuit, ut Philometor eventu rerum et patientia Romanorum et Demetrii conatu, si per corruptionem Cyprum vindicaret¹⁾, concitatus consilia audaciora iniret. Demetrius autem, qui postea Nicator appellatus est, ei obstitit certe Romanis auctoribus ita, ut Ptolemaeo satis esset, filiam Demetrio collocatam, Syriae reginam fieri. Neque vero memoriae traditum est, Romanos intercessisse; sed certum est, senatum res in oriente gestas diligenter observasse neque nisi coactum passum esse, Ptolemaeum in Syria reges deicere vel instituere, attamen Carthagine deleta Graeciaque devicta impedivisse, ne Aegyptiorum regis opes vel auctoritas in Syriae rebus crescerent. Conici quoque potest, rem se ita habere, ex verbis Zonarae et Josephi²⁾ „Ptolemaeum Philometorem regno Syriae excessisse, ne sibi Romanos hostes redderet“.

Hoc a. 609/145 mortuo senatus Romanus permisit vel

1) Polyb. XXXIII, 5.

2) Zonar. IV, 23 Joseph. arch. XIII, 4, 7.

potius effecit, ut regnum Aegypti totum sub Physcone esset; magis enim eum perspexerant, quam ut eum metuerent. Justinus ac Josephus testes sunt, ei Ptolemaeo, qui Cyrenis regnabat, per legatos (sc. Romanorum) regnum et uxorem Cleopatram reginam, sororem ipsius delatam esse¹⁾. Sed iam senatus Romanus de civitatibus orientis subiungendis cogitavit. Cui rei testimonio est iter Scipionis Africani, Sp. Mummii, L. Metelli ad inspicienda sociorum regna²⁾. Quibus a senatu mandatum erat, ut res orientis observarent pretiumque civitatum recenserent. De tempore huius legationis missae sententiae inter se discedunt. Sed priusquam de hoc re decernamus, rationem fontium indagemus.

Ac primum quidem Plutarchus dicit, senatum Scipionem tertium emisisse „ὥς φησι Κλειτόμαχος:

Ἄνθρωπων πόλεων τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντα“, eique Panaetium comitem fuisse. Deinde apud Plutarchum legitur: „καὶ Σκηπίων μετεπέμψατο Παναίτιον, ὅτε αὐτὸν ἡ σύγκλητος ἐξέπεμψεν.

Ἄνθρωπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ὑφορώμενον, ὥς φησι Ποσειδώνιος“.

Duobus certe fontibus Plutarchus usus est, quod loci diversi sunt, etiamsi parumper, textusque nimis mutandus esset, si ad unum fontem referremus. Erravit Athenaeus narrans, Posidonium ipsum Arfricanum Alexandriam comitatum esse, cum Posidonius anno demum 619/135 natus sit³⁾. Sed fieri potuit, ut ispe discipulus Panaetii illud per sermonem vel per litteras acciperet. Tradidit hanc legationem versu Homérico⁴⁾ allato sed ad voluntatem mutato ac corrupto. Posidonium vero exscripsit Clitomachus, sed ita ut Homeri

1) Justin. XXXVIII, 8 Joseph. ca Apion. II, 5.

2) Cic. de rep. VI, 11; Acad. II, 2, 5.

Diod. XXXIII, 28a Strabo geogr. XIV, 5, 2.

Justin. XXXVIII, 8, 8. Plut. Mor. 200 E; 777 A.

Athenaeus XII, 549 D.

3) cf. Bake: Posidonii Rhodii reliquiae doctrinae p. 8.

4) Homer, ρ 487.

versum quam maxime potuit, immutatum redderet. Quamobrem censendum est, Plutarchum duobus quidem fontibus usum esse, attamen alterum ex altero fluxisse. Ex Posidonii libris hauserunt etiam Pompeius Trogus, haud scio an, per Timagenem, et Diodorus. Sed apud singulos scriptores nihil invenimus nisi quod cuique aptum visum est. Velut Diodorus narratiunculas, quas Plutarchus rettulit, omisit, comprehendendam vero esse Africani cogitationem putavit „Aegyptum opulentam modo rege strenuo egere“. Neque mirandum est, cum Justinus tres legatos, Diodorus collegas nominet, Ciceronem, Plutarchum, Strabonem, Athenaeum hanc legationem principi, qui idem princeps eorum narrationis est, attribuere.

Apud Ciceronem diversa inveniuntur. Primum in somnio haec verba audientem eum fingit: „Cum autem Carthaginem deleveris, triumphum egeris censorque fueris et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul absens bellumque maximum conficies, Numantiam excindes“. Deinde Cicero dicit, P. Africani in legatione illa, quam ante censuram obiit, Panaetium unum omnino comitem fuisse. Altero igitur loco legimus, Africanum legationem illam ante censuram, altero post censuram obiisse. Censuram autem egit Scipio Africanus a. 612/142. Reliquum est, ut argumenta pro altera sententiarum ex locis ceterorum scriptorum inveniamus. Plutarchum, Athenaeum, Strabonem, cum ad tempus non respiciant, praetermittemus. Neque magis Diodorus adhibendus est, cum ex horum temporum historiis fragmenta tantum supersint.

Apud Justinum legitur: Post discessum deinde legatorum (quorum Africanus, dum inspexit urbem, spectaculo Alexandrinis fuit) iam etiam peregrino populo invisus cum filio, quem ex sorore susceperat, et cum uxore, matris paelice, metu insidiarum tacitus in exilium proficiscitur etc.“ Euergetes autem a. 622/132 in Cyprum confugit¹⁾. Propter illud „post discessum legatorum“, quod legitur apud breviatorem, putandum

1) cf. Flathe l. c. II, 670. habet a. 624/130.

Sharpe l. c. I, 273 a. 622/132.

Liv. per. LIX. Justin. VIII, 8, 1.

est, legationem aliquot annis ante a. 622/132 missam esse, praesertim cum Cicero testetur, Scipionem absentem iterum consulem creatum esse, atque hic iterum consul a. 620/134 fuerit. Itaque censeo, hanc legationem in annum 619/135 incidere. Ut modo commemoratum est, paulo post bella civilia Aegyptum perturbaverunt; sed proditum non est, Romanos intercessisse. Romanis autem usui fuit, civitates Graeculorum se ipsas lacerare.

Euergetem alterum Romanis regem incundum fuisse iam inde intellegitur, quod ei regnum delatum est. Sed exstant documenta, eum Romanis se gratum praestitisse. Jam supra dictum est, Philadelphum a. 481/273 amicitiam cum Romanis fecisse maxime eo consilio, ut commercium augeret, nobis vero argumenta, id accidisse, non superesse. Attamen consensaneum est, mercatores Romanos non inertes fuisse neque occasionem Aegypti adeundae praetermisisse, sed id egisse ut fructus terrae opulentae ipsi in patriam importarent vel in alienas terras venderent. Exstat titulus in Delo insula inventus¹⁾, qui a negotiatoribus Romanis ad honorem Lochi cuiusdam, ducis Physconis, positus est. „*Ρωμαῖοι οἱ εὐεργετηθέντες ναύκληροι καὶ ἔμποροι ἐν τῇ γενομένῃ καταλήψει Ἀλεξανδρείας ὑπὸ βασιλέως Πτολεμαίου Θεοῦ εὐεργέτου, Λόχον Καλλιμήδου, τὸν συγγενῇ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βασιλίσσης Κλεοπάτρας ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐεργεσίας τῆς εἰς ἑαυτοὺς Ἀπόλλωνι.*“ Inde efficitur, ut credamus, eo tempore iam Romanorum negotiatorum societates simili modo in Aegypto vel Alexandriae fuisse atque in Delo insula. Hos, titulus significat, bellis civilibus, cum Physcon Alexandriam cepisset, per Lochum, ducem ac propinquum²⁾ regis, beneficia accepisse.

Eodem fere tempore alter titulus Deli positus est, qui ab illo modo discrepat, quod magistratui cuidam a singulis Romanis L. et C. Pedio dedicatus est³⁾.

1) cf. Bulletin de Corr. Hellén. VIII, 107.

2) cf. C. J. Gr. 4896.

3) C. J. Gr. 2285.

„— — — μαρ(χ)ον, συγγενῇ βασιλέως Πτολεμαίου Εὐεργέτου καὶ βασιλίσσης Κλεοπάτρας καὶ ἐπιστράτηγον Α[ο]ύκιος καὶ Γάιος Πέδιοι, Γαίου υἱοὶ, Ῥωμαῖοι, ἀρετῆς ἕνεκεν καὶ καλοκαγαθίας καὶ τῆς εἰς ἑαυτοὺς εὐνοίας, Ἀπόλλωνι, Ἀρτέμιδι“.
Quibus Pediis, mercatoribus Romanis, magistratus Aegyptii certe valde faverunt. Nam cum temporibus demum exeuntis liberae reipublicae Pedium quem in ordine senatorio inveniamus, verisimile est, hos Pedios illius maiores fuisse, qui in ordine equestri quaestum atque honorem per mercaturam paraverunt. Eam autem sententiam, quam Létronne et cum eo Schneiderwirth¹⁾ ex hoc titulo collegit, Physconem Romanum epistrategum elegisse, falsam esse, iam Boeckh in commentario titulo allato satis comprobavit.

Mirum est, duas inscriptiones a negotiatoribus Romanis magistratibus Aegyptiis postremis Physconis temporibus conscriptas superesse. Id casu accidisse, putandum non est. Ego quidem censeo, per discordias domesticas mercatoribus Romanis beneficia illata et privilegia, quae nobis nota non sunt, data esse.

De ingenio ac virtutibus Physconis sententiae inter se discedunt. Etsi Gutschmid eum „musterhaften Regenten“ dicit²⁾, hoc iudicio propter testamentum non dignus est. Primus enim Ptolemaeorum sua sponte regnum diminuit, cum Cyrenarum regnum Apioni, filio ex paelice suscepto, testamento reliquerit. Qui populum Romanum heredem instituit³⁾; quod quibus de causis fecerit, memoriae traditum non est. Mihi quidem verisimile est, Apionem Romanis gratiam rettulisse, quod hi, quippe qui essent eius regno vicini, eum contra seditiosas civitates adiuverunt. Constat enim Cyrenarum civitates non numquam libertati studuisse. Neque vero de facto neque de tempore (a. 658/96) dubitari potest. Scriptores,

1) Schneiderwirth l. c. p. 31.

2) Sharpe l. c. I, 266 A.

3) Liv. per. 70. Jul. Obs. 49. Justin. XXXIX, 5.

App. b. c. I, 111. Eutrop. VI, 1.

Euseb. Chron. can. p. 133 (Schoene). Cassiod. chron. ad. a. 658.

qui aliud tempus tradiderunt, erraverunt, cum Cyrenae primum liberae esse iussae, deinde in provinciae formam redactae, postremum cum Creta coniunctae sint¹⁾.

Postquam hoc modo Romanorum imperio fines Libyae accesserunt, Lathyrus, rex Aegypti, eis non ita obsecutus est. Sulla cum Mithradatico bello conflato ad Athenas expugnandas navibus egeret, Rhodiique vero Mithradate mari superiore classem auxilio mittere non possent, Lucillum quaestorem in Libyam, Syriam Aegyptumque misit, qui classem cogeret²⁾. Neque vero Lathyrus, Aegypti rex, naves postulatas dedit; quod, quamquam mirum esse videtur, referendum est ad factum, quod primus Gutschmid proposuit³⁾. Cleopatra enim Cocce, cum filius maior natus, Lathyrus, ei ac filio iuniori, Alexandro, bellum intulisset, Alexandri filium cum divitiis, quo tutior esset, in insulam, cui est nomen Cos, miserat. Mithradates autem una cum insula Alexandro adolescente potitus est⁴⁾; quod fecit sive rege Ptolemaeo consentiente sive nolente, ut, cum semper haberet, quem opponeret Ptolemaeo, ut regnum appeteret, illum cogeret, si non a partibus ipsius stare tamen neutrum adiuvere. Quae de causa Lathyrus Luculli postulatum denegavit. Sed ne omnino amicitiam solveret, Lucillum magnifice donatum summis honoribus extulit eique naves, quae eum in Cyprum deducerent, dedit.

Neque autem Franklino Arnoldo assentiri possum, qui contendit, hanc legationem Luculli non ex Sullae „rerum gestarum libris“ sed ex Posidonii libris a Plutarcho sumptam esse⁵⁾, cum Sullae, quippe qui libros Lucullo dedicaverit, interfuerit, eius electionem probare vel eum ipsum, amicum ac socium, laudibus efferre, Posidonii vero ratio, quippe qui Lucullo iniquus fuerit, ad laudationem eius non respondeat.

1) cf. Marquardt: Röm. Staats-Verw. I, 458.

2) Plut. Luc. 2—3. App. Mithr. 33.

3) cf. Sharpe l. c. II, 13 A.

4) App. Mithr. 23; b. c. I, 102.

5) cf. Jahrb. f. cl. Phil. Suppl. Bd. XIII, 135.

Sed et Appianus et Plutarchus erraverunt; ille enim Lucillum praetorem fuisse dicit, hic autem ait, eum media hieme profectum esse Athenis captis, quas Kal. Mart. a. 668/86 expugnatas esse constat¹⁾, et Ptolemaeum „μειράκιον“ fuisse. Certo haec legatio, ut ex Appiani narratione cognoscitur, hieme ineunte ante Athenas captas facta est; Sullae enim classe opus erat ad Piraeum intercludendum.

O. Hirschfeld fragmenta tituli et Latine et Graece conscripti, qui Deli inventus est, ad hanc Luculli legationem rettulit²⁾. Quae sunt:

„ . . . tum . Alexandreae . Italicei . quei fuere
 . . . is . beneficque . ergo

Ἀγασίας Μηνοσίλου

Ἐφείσιος ἐποίει.“

„την οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ
οἱ ἀρετῆς καὶ εὐεργεσίας“.

Quibus titulis Lucillum honoratum esse, doctissimus ille vir recte putare mihi videtur, cum tempus satis nomine Agasiae auctoris allato significetur atque Lucillum Italicis Alexandriae negotiantibus legatum potius quam quaestorem videri necesse fuerit. Praeterea opus statuarium, quod ad proelium ducit, ad istum pertinet, qui, cum Alexandream navigans aegre praedones maritimos effugisset, rediens navibus nonnullis coactis mare a praedonibus tutum reddiderit remque bene gesserit³⁾. Supra vidimus, a Mithradate Alexandrum iuvenem, regis Ptolemaei Alexandri filium, captum esse. Qui cum a Mithradate, Lathyri regis amico, insidias metueret, ad Sullam confugit, sperans se per eum regnum patrium recuperaturum esse. Sulla autem eum exceptum secum Romam duxit. Lathyro vero mortuo eum regem Aegypti fecit⁴⁾. Appianus dicit, Sullam hoc fecisse sperantem, se magnas divitias paraturum esse, rationem temporis ad dictatorem referens; sed hic potius sua voluntate quam pecuniae pa-

1) Fischer. Röm. Zeittafeln p. 181.

2) C. I. L. III, 7242.

3) Plut. Luc. III.

4) App. l. c. I, 102.

randae causa eum regem instituit. Sed cum rege mortuo iam filia, Alexandri alterius noverca, Alexandriae regnaret, ei mandatum est, ut illam in matrimonium duceret. Quamquam Romanorum voluntati obsecutus est, attamen extemplo eam e medio tolli iussit¹⁾. Sed ipse quoque die undevicesimo imperii necatus est, sive quod Alexandrinos facinoris regis paenituit, sive quia rex a Romanis institutus eis odio fuit.

Quo mortuo gens Lagidarum extincta erat; sed duo filii illegitimi, Lathyri filii, supererant. Flathe, quem Schneiderwirth²⁾ sequitur, proposuit, a Romanis, cum illi regnum inter se divisissent, petitem oppositum esse, cui nomen Alexander tertius fuisset. Qui nititur in loco Suetonii³⁾: „Conciliato populi favore temptavit (sc. Caesar) per partem tribunorum, ut sibi Aegyptus provincia plebiscito daretur, nactus extraordinarii imperii occasionem, quod Alexandrini regem suum, socium atque amicum a senatu appellatum expulerant, resque vulgo improbabatur“. Sed Suetonius mihi errasse videtur, cum Auletem, qui Caesare consule socius et amicus populi Romani appellatus est, expulsum anteceperit, ut causam extraordinarii imperii haberet, cum testamentum, ad quod lex respexit, ei notum non fuerit. In ordinibus regum Ptolemaeorum apud Strabonem et Porphyrium⁴⁾ conservatis Alexandro alteri Auletes succedit. Neque vero Ptolemaeus Nothus, quem Alexandro alteri successisse Pompeius Trogus⁵⁾ tradiderat, alius est atque Auletes, qui re vera *Πτολεμαῖος νόθος* erat. Quibus de causis regem Alexandrum tertium non fuisse⁶⁾ censeo. Quaeritur autem, ab utro Alexandro testamentum, quo regnum Aegypti populo Romano relictum est, factum sit. Atque Mommsen argumentis confirmavit, id inde ab a. 666/88 vel 667/87 ex-

1) Porphy. Müller fr. hist. Gr. III, 722—23.

2) Flathe l. c. II, 690; Schneiderwirth l. c. p. 37 A. 29.

3) Suet. div. Jul. XI.

4) Strabo geogr. VII, 11. Porphy. Müller fr. hist. Gr. III, 722.

5) Pomp. Trog. prol. l. XXXIX.

6) cf. Mommsen R. G. III. 51 A.

Gutschmid. Sharpe l. c. II, 17. A. 1.

stare posse et ab altero prorsus Alexandro. Neque vero scio, an fictum vel suppositum sit, mecum reputans, quae Cicero protulit¹⁾: „Quis enim vestrum hoc ignorat, dici illud regnum testamento regis Alexae populi Romani esse factum? Hic ego consul populi Romani non modo nihil iudico, sed ne, quid sentiam, quidem profero. Magna enim mihi res non modo ad statuendum sed etiam ad dicendum videtur esse. Video, qui testamentum factum esse confirmet; auctoritatem senatus exstare hereditatis aditae sentio tum, quando Alexa mortuo legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nostris recuperarent Dicitur contra, nullum esse testamentum cet“.

Lathyri igitur filii a. 673/81 regnum Aegypti partiti sunt, ita ut alter, Auletes, Aegyptum, alter Cyprum obtineret; neque vero ex senatus auctoritate fecerunt. Auletes igitur operam dedit, ut probationem senatus impetraret per corruptionem atque adulationem a C. Rabirio Postumo pecuniis mutuatis²⁾. Itaque Sallustius Mithradatem Arsaci, Parthorum regi, scribentem facit³⁾: „Ptolemaeus pretio in dies bellum prolatans“. Quam autem infirmi et hic Ptolemaeus et, qui antecessit, fuerint, cognoscitur inde, quod neque a Romanorum neque a Mithradatis partibus stare ausi sunt. Mithradatem vero conatum esse Ptolemaeos in bellum convertere, comprobatur sponsione inter filias illius et Ptolemaeos ambos facta³⁾.

Res adversas Aegyptiorum augebant controversiae factionum Romanorum. Senatus enim, cum discrimen e manu mittere nollet, prolatans regem incertum esse voluit. Quamquam homines novarum rerum cupidi id egerunt, ut regnum in provinciae formam redigerent, optimates specie id liberum esse cupiverunt. Primum enim a rege pecunias maximas acceperunt, ut probationem emeret, deinde metuerunt, ne

1) cf. Cic. de reg. Alex. I sqq.; de leg. agr. I, 1; II, 16, 41:

2) Dio Cass. XXXIX. 12, 1. Cis. pr. Rab. Post. II, 4.

3) Sall. hist. IV, 19, 2.

4) cf. Reinach. Mithridate Eupator p. 313.

adversarius Aegyptum provinciam nactus sibi periculosus fieret propter opes et situm naturalem. M. Licinius autem Crassus censor a. 689/65 agitavit, ut Aegyptus vectigalis fieret¹⁾, deinde C. Julius Caesar aedilis eodem anno per tribunos quosdam temptavit, ut sibi Aegyptus provincia plebiscito daretur²⁾; sed illi Lutatius Catulus collega, huic optimates obstiterunt. In hunc annum incidit Ciceronis oratio „pro rege Alexandrino“, ut Mommsen demonstravit³⁾. Cicero, qui in epistolis tam saepe de causa Auletis verba fecit, orationis certe mentionem fecisset, si in actionibus anni 698/56 habuisset; Jd. Jan. anni modo commemorati id solum actum est, quis Auletem reduceret, neque vero, num reduceretur. Anno denique 690/64 exeunte P. Servilius Rullus, tribunus plebis, auctoribus ducibus popularibus legem agrariam tulit, quae ad Aegyptum quoque pertinebat⁴⁾ sed per Ciceronem ipsum repulsa est.

Etsi Auletes ob pecunias missas ac controversias Romanorum principum regnum obtinuit, tamen domesticis discordiis exortis in regno ipso in discrimen adductus est. Itaque Pompeio, cum Mithradate mortuo Phoeniciam et Palaestinam expugnasset, Auletes dona magnifica et pecuniam et vestes pro exercitu misit ab eo postulans, ut in Aegyptum veniret⁵⁾. Hic mihi venia petenda est, quod non laudare possum, quae Mommsen putat⁶⁾, Aegyptios Pompeium advocasse, ut regem, qui odio erat, expelleret Aegyptumque imperio Romanorum subiungeret. Nam apud Appianum est, regem ipsum arcessivisse, ut defenderetur a Pompeio, neque est, quod dubitemus; Auletes enim speravit, se per imperatorem omnipotentem probationem, qua caruit, impetraturum esse. Quamquam Pompeio facile fuit, et regem comprobare

1) Plut. Crass. 13.

2) Suet. Jul. 11.

3) Mommsen. R. G. III, 177.

4) Cic. de leg. agr. I, 1; II, 16, 41.

5) App. Mithr. 114. Joseph. arch. XIV, 31.

6) Mommsen R. G. III, 158.

et terram in potestatem populi Romani redigere, ut erat magna inconstantia, neutrum facere ausus est. Sed seditione sedata Auletes in regno permansit. Atque id, quod Pompeius solus facere non ausus est, evenit a. 695/59 C. Julio Caesare consule¹⁾. Denique Auletes auctoribus triumviris rex confirmatus est. Sed apud Suetonium legitur, Caesarem Ptolemaeo suo ac Pompeii nomine sex milia talentorum abstulisse²⁾. Ad hanc enim rem locus ille pertinet, cum postea Caesar absens Auleti expulso Romae subvenire non potuerit. Praeterea Plutarchus tradidit, Ptolemaeum Caesari paulo ante bellum Alexandrinum iam a patre, is erat Auletes, centies septuagies quinquies nummum debuisse, quorum Caesar septuagies quinquies remisit.

Sed cum Auletes regnum obtinuerit, Ptolemaeo fratri, qui in Cypro insula regnabat, fines adempti sunt. Nam cum ille probationem immensis pecuniis emerit, hic divitias, quamquam magnae ei erant, retinuit. Itaque Clodius a. 696/58 legem tulit, ut Cyprus in provinciae formam redigeretur, pecunia regia publicaretur, M. Catoni administratio eius rei mandaretur. Ita Cyprus Romanorum imperio accessit, simul autem maximis opibus, quas Ptolemaeus reliquit, aerarium publicum auctum est³⁾. Ptolemaeus autem mortem sibi ob desperationem conscivit.

Quae dum geruntur, Ptolemaeus alter suum populum metuens Alexandria fugit. Apud Dionem legitur, Alexandrinos regem expulisse, quod et vectigalibus premebantur et quod ille Cyprum a Romanis reposcere iussus non obtemperavit⁴⁾. Plutarchus autem tradidit, Timagenem scripsisse, Auletem nulla necessitate ex regno excessisse sed a Theophane in-

1) Caes. d. b. c. III, 107.

2) Suet. Jul. 54.

3) Cie. de domo sua XX, 52; pr. Sest. XXVI, 57.

Liv. per. 104. Strabo geogr. XIV, 6, 6.

Vell. Pat. II. 38; 45. Plut. Cato min. 34—39.

App. b. c. II, 23 Dio. XXXIX, 22.

Val. Max. VIII, 15; IX, 4. Florus III, 9.

4) Dio. XXXIX, 12—16.

ductum, ut Pompeio pecuniae faciendae novique imperii occasionem praeberet¹⁾.

Neque scio an coniciendum sit, Timagenem propter odium in Romanos Pompeiumque ita rem enarrasse. Attamen illius sententia prorsus non abicienda est; fieri enim potuit, ut Theophanes necessarius regis, Pompei amicus, illi anxio temere suaderet, ut regno excederet et ad Pompeium confugeret, cuius in tutelam re vera se contulit.

Notum est, quomodo Auletes in fuga cum Catone in insula Rhodo collocutus sit, cum hic in Rhodo reditum Canidii ad Ptolemaeum praemissi expectaret²⁾. Cato autem medio a. 696/58 Roma profectus est. Quamobrem, si Plutarchum sequimur, colloquium et adventum Auletis Romam in a. 696/58 exeuntem incidunt. Sed ex contextu Livii periochae³⁾, in qua fuga regis inter Nervios a. 697/57 victos et Venetos a. 698/56 pacatos relata est, et ex narratione Dionis Cassii, qui actiones de Aulete in senatu factas post reditum Ciceronis (prid. Non. Sept. a. 697/57) exponit, Ptolemaeus hoc anno demum Romam venit. Neque verisimile est, usque ad primum de ea re decretum totum annum praeteriisse.

Plutarchus igitur non accurate tempus, quo Auletes Catonem in insula Rhodo adiit, rettulit. Mihi autem colloquium illud post missionem Catonis Byzantium ad oppidum factam⁴⁾ postponendum videtur esse. Quod si sentimus, recte apud Dionem Cassium, Alexandrinos moleste tulisse, quod rex recusasset, quominus Cyprum reposceret.

Quod ad actiones Romae de Aulete restituendo factas pertinet, satis est, Drumannum citare⁵⁾. Sed Dio Cassius erravit narrans, Ptolemaeum exeunte demum anno 698/56 Romam reliquisse; Cicero enim in epistola mense Januario

1) Plut. Pomp. 49.

2) Plut. Cato min. 35.

3) Liv. per. 104.

4) Plut. Cato min. 36.

5) Drumann Gesch. Roms etc. II, 536; V, 662.

a. 698/56 scripta¹⁾ Ammonium nominat, qui rem Auletis egit. Itaque hic statim ex senatus consulto, ut Lentulus Spinther eum reduceret, in Asiam profectus est.

Sed cum res duceretur neque componi posset, Pompeius consul a. 699/55, cum propter triumviratum magna auctoritate esset, ultro Auletem per Gabinium amicum, Syriae proconsulem, restitui iussit²⁾, postquam Auletes decem milia talentorum promisit³⁾. Neque vero solum Gabinius sine auctoritate senatus sed etiam praeter senatus consultum, ut rex sine armis reduceretur, hunc restituit. Ab exercitu Romanorum regnum Ptolemaeo recuperatum, populo rex, qui ei odio erat, redditus eique praesidio exercitus pars relicta est⁴⁾.

Quae cum ita essent, fieri potuit, ut C. Rabirius Postumus dioecetes regius esset; quo munere ita functus est, ut pecunias, quas rex ab eo mutuas acceperat, reciperet, sed eius vitae vis paene allata est.⁵⁾ Specie Ptolemaeorum regnum liberum, re vera autem sub Romanorum ducibus exercituque erat. Gabiniani autem milites Alexandriae relictis brevi in consuetudinem Alexandrinae vitae et licentiae venerunt, ita ut M. Bibuli filios in Aegypto morantes, nescio qua de causa, interficerent.⁶⁾

Aetate rei publicae liberae exeunte regnum Lagidarum per principes rei publicae Romanae, Caesarem et Pompeium, servatum est. Bello autem civili inter hos exorto necesse erat, Aegyptios quoque in eius perturbationes trahi, cum alter eorum auxilium peteret. Itaque in partibus Pompei classem sexaginta navium invenimus, cui Cn. Pompeius filius praefuit, praeterea quingentos equites, Gallos et Germanos,

1) Cic. ad. fam. I, 1.

2) Liv. per. 105. Dio. Cass. XXXIX, 55—58 App. Syr. 51. Plut Anton. 3.

3) Cic. pr. Rab. Post. VIII, 21.

4) Caes. d. b. c. III, 4; 103. Dio Cass. XLII, 3, 3. Val. Max IV, 1, 15.

5) Cic. pr. Rab. Post. VIII sqq.

6) Caes. d. b. c. III, 110, 6.

qui erant ex numero militum Gabinii in Aegypto relictorum.¹⁾ Sed classis re male ad Pharsalum gesta revocata est.

Iam supra dictum est, senatum propterea cunctatum esse Aegyptum in provinciae formam redigere, ne homo popularis eam provinciam nactus nimiam potestatem assequeretur. Atque in Aegypto se auxilia habituros esse, Pompeius eiusque amici sperabant, cum post proelium Pharsalicum eo navigare constituerent. Accessit, quod exspectaverunt, domum regiam Ptolemaeorum Pompeio gratiam habituram esse, quod patrem regis, Auletem, a. 699/55 per Gabinium restituerat. Sed cum Pompeius in Aegyptum pervenisset, Ptolemaeus coactus est, ostendere, utrius rebus faveret. Etsi vero res illi male evenit, attamen Caesar in bellum diuturnum ac difficile cum Alexandrinis incidit.

Belli autem Alexandrini fontes sunt primum Caesaris commentariorum de bello civili III, 103—112 et commentariorum de bello Alexandrino I-XXXIII. Landgrafii opinio, qui Asinium Pollionem redactorem et editorem harum commentariorum partium fuisse dicit, iam multis ac sagacibus libellis reiecta est²⁾, atque de b. c. III, 103—112 Caesaris esse, O. Hirschfeld demonstravit,³⁾ cum locus epistolae Hirtii ad Balbum in exordio libri de b. G. VIII „novissimumque imperfectum ab rebus gestis Alexandriae confeci usque ad cet.“ corruptus sit et „novissimumque imperfectum“ illud ad exitum commentariorum de b. G. neque de b. c. pertineat. Auctor libri de b. Al. Hirtius esse videtur, etsi certum indicium ponere non audeo.

Deinde Livii traditio erat, quae nobis per Lucanum,

1) Caes. d. b. c. III, 3, 5; 40.

Cass. Dio XLI, 55, 3; XLII, 12, 1.

App. b. c. II, 49, 71.

2) A. Köhler. Bl. f. bair. Gymn. W. 1889 p. 518 sqq.

R. Menge. Berl. Phil. W. 1890 p. 1109 sqq.

R. Schneider. Jahresber. d. Phil. V. 1890 p. 112 sqq.

H. Schiller. Bl. f. bair. Gymn. W. 1890 p. 514 sqq.

H. Schiller. Berl. Phil. W. 1891 p. 1291 sqq.

3) Hermes XXIV, 101—103.

Dionem Cassium, Plutarchum, epitomatores exstat. Livius ipse rediit ad commentarios atque aliorum aequalium narrationes, qui quales fuerint, erui non potest. Neque enim Grohsio assentiri possum, qui contendit, Livium ea, quae non cum commentariis congruunt, ex Strabonis vel Hypsicratis historiis hausisse¹⁾. Nam Livium Strabonis aequalis fonte usum esse, verisimile non est; de Hypsicrate vero nimis pauca scimus quam ut ad Livium eum referre possimus.

Gravissimus autem auctor traditionis Livianae est Dio Cassius. Hunc Livio solo fonte usum esse, iam diu sententia pervulgata est²⁾. Postquam vero Nissen coniecit, fortasse a Dione Livii historias et Caesaris commentarios confusos esse³⁾, Judeich quaestionem magis inquisivit et Nissenii sententiam confirmavit⁴⁾; attamen hanc iam Wissowa impugnavit⁵⁾. Atque mihi quoque locis, qui eidem paene in commentariis et apud Dionem inveniuntur, non probari videtur, Dionem eos ex commentariis ipsis desumpsisse. Etiam si Judeich id maxime profert documento esse, quod Dio primo insidias Achillae et Septimii in Pompeium narrat, deinde narratione interrupta per significationem, quae percussoribus et regno acciderint, pergit referens, quae Aegyptii legatis Pompeii responderint, simili modo atque in commentariis legitur, mihi quidem illud aliter explanandum esse videtur, quod fieri posse Judeich ipse concedit. Livius enim iam, priusquam exposuit, quomodo percussores consilium captum exsecuti essent, ira in hos et studio Pompeii commotus proposuit, quae mala et hominibus et regno evenissent.

1) Grohs. Der Wert des Geschichtswerkes des Cassius Dio als Quelle für die Geschichte der Jahre 49—44 v. Chr. p. 82 Lps. Diss. 1884.

2) Böttcher: Quellen des Dio in seiner Darstellung des Bürgerkrieges. Diss. Rost. 1872.

W. Heimbach: Quaeritur quid et quantum Cassius Dio in historia conscribenda inde a l. XLI usque ad l. XLVII e Livio desumpserit. Diss. Bonn. 1878.

3) Sybels hist. Zschr. XLVI, 51.

4) Judeich: Caesar im Orient p. 15 sqq.

5) Götting. gel. Anz. 1886 p. 345 sqq.

Tum ad rem nostram spectant Appianus et Plutarchus, qui dilucidius, quomodo bellum conflatum sit, explicaverunt. Primo sententia inveteravit, hos scriptores sua ex Asinio Pollione ipso sumpsisse¹⁾, deinde iudicatum est, eos Graecum, qui ex Pollione hausisset, secutos esse²⁾; quae sententia, quamquam Basiner repugnavit³⁾, mihi comprobanda esse videtur. Strabonem autem eum fuisse, quem exhausserint, satis comprobaverunt Judeich et Otto⁴⁾. Apud Plutarchum praeterea vestigia traditionis Livianae inveniuntur⁵⁾.

Denique, quod ad extrema proelia belli Alexandrini attinet, Flavius Josephus adhibendus est, qui praecipue Nicolaum Damascenum secutus est⁶⁾. Alii scriptores minoris aestimandi sunt, cum aut nimis summatim de rebus nostris agant, aut eorum, qui supra commemorati sunt, scripta contracta repetant.

Sed ut ad rem ipsam accedamus, incipiendum est a Pompeio interfecto. Qui in Aegyptum navigaverat sperans, se opes recentes adeptum inde bellum renovare posse. Regis autem amici suaserunt, ut e medio tolleretur, quo gratiam Caesaris acquirerent. De causis, quibus impulsus hoc scelus commiserunt, in commentariis Caesaris⁷⁾ legitur: „amici regis sive timore adducti, ut postea praedicabant, sollicitato exercitu regio ne Pompeius Alexandriam Aegyptumque occuparet, sive despecta eius fortuna cet.“ Sed Caesar habuit, quod causas veras taceret. Livium enim aliter iudi-

1) P. Bailieu: Quomodo Appianus in b. c. l. II—V usus sit Asinii historiis. Götting. 1874.

2) G. Thouret: De Cicerone, Asinio Pollione, C. Oppio rerum Caesarianarum scriptoribus. Lpz. Stud. f. cl. Phil. I, 304 sqq.

3) Basiner: De bello civili Caesariano. Quaestiones Caesarianae pars I. p. 5 sqq. Dorpat. Diss. 1883.

4) Judeich l. c. p. 33 sqq.

Otto: Strabonis fragmenta; quaestiones Strabonianae p. 245 sqq.

5) cf. Judeich l. c. p. 47.

6) v. Destinon: Quellen des Flavius Josephus in arch. l. XII—XVII p. 103 sqq.

7) Caes. comm. d. b. c. III. 104, 1.

casae, cognoscitur ex locis epitomatorum et Lucani¹⁾, ut Flori „qui (sc. Ptolemaeus) foedus amicitiae cum Caesare medio Pompei capite sanxisset“, Orosii „ in gratiam Caesaris victoris occisus est“, Lucani „ fertur securus in urbem Pignore tam saevi sceleris“.

Aegyptii noluerunt, Pompeium ipsorum exercitu uti, cum ipsis bellum Cleopatrae, quae regno expulsa erat, a Syria immineret. De exitu Pompei fontes, praeterquam alius alio verbosius narrat vel errores in nominibus referendis facti sunt, inter se congruunt²⁾.

Neque vero scriptores ita consentiunt in enarrando, quomodo Caesar exceptus sit. Pervenit Caesar Alexandriam paulo post Pompeium a. d. III Kal. oct. a. 706/48 necatum. Cui sunt documento minus loci Dionis et Lucani, ubi est, Alexandrinos de morte Pompei, cum Caesar naves appulit, perturbatos fuisse,³⁾ — nam hoc non ita se habuisse paulo infra videbimus — quam id, quod consilium Pompei interficiendi initum est, cum expectaretur, Caesarem brevi post subsecuturum esse; regis enim amici caput desecari iusserunt, ut Caesari traderent. Quamquam Caesar et Dio tradiderunt, statim ex adventu tumultum factum esse⁴⁾, nihil eius modi apud Plutarchum et Appianum invenitur. Appianus enim dicit, Caesarem primo otio se dedisse atque libere et comiter circumiisse et sibi gratiam populi conciliasse⁵⁾; Plutarchus tradidit, Caesarem amicos Pompei captos liberasse et vectigalia exegisse⁶⁾, id quod documento est, discordias tantas non fuisse, quantas Caesar et Dio enarrant. Itaque scrip-

1) Flor. II, 13, 55. Oros. VI, 15, 28.

Lucan. X, 9—10.

2) Caes. comm. d. b. c. III, 104. Liv. per. 112.

Vell. Pat. II, 53. Lucan. VIII, 463 sqq.

Dio XLII, 3—4. Plut. Pomp. 77 sqq. App. b. c. II, 84—85.

3) Dio XLII, 7, 2. Lucan. IX, 1007 sqq.

4) Caes. comm. d. b. c. III, 106. Dio XLII, 7, 3.

5) App. b. c. II, 89.

6) Plut. Caes. 48.

tores inter se discedunt, atque meum est discernere, utros sequar.

Appiano et Plutarcho prorsus credendum esse existimo, nam regis ministri pacem servari voluerunt, id quod seditionibus faciundis fieri non potuit, neque Plutarchus, quippe qui bono fonte usus sit et enumeret, quam saepe Caesar in discrimine fuerit, si invenisset in fonte, occasionem Caesaris fortitudinis laudandae praetermisisset. Sed quomodo factum est, ut Caesar et Dio aliter scriberent? Caesaris interfuit, res gestas quam maximas describere, quo maiorem gloriam adipisceretur, et significare, quam alieni Alexandrini ab imperio Romanorum fuissent, ita ut necesse fuisset, diutius in Aegypto morari resque in ordinem redigere. Parvae controversiae, quas inter Romanos et Alexandrinos intercessisse verisimile est, magis aequo exaggeratae sunt. Livius, quem Dio sequitur, cui haec Caesaris traditio nota erat, causam huius seditionis interposuit caedem Pompei, ob quam Alexandrini tumultuassent, ut Pompeio faveret.

Ergo ponendum est, Caesarem statim ex adventu a Ptolemaei tutoribus salutatum in Alexandriam iniisse, quamquam apud Dionem legitur, Caesarem non statim ad terram egredi ausum esse, priusquam caput et sigillum Pompei vidisset. Consentaneum autem est, illa signa Caesari advenienti tradita esse. Tutorum enim erat, Caesaris gratiam parare eumque quam celerrime a finibus remove. Praesumptum igitur videtur esse, quod invenitur in commentariis, Caesarem iam tum legiones ex Asia arcessivisse.

Sed Caesaris ipsius intererat, res Aegyptiorum administrare et regem sibi gratum relinquere, ne Pompeianorum reliquiae ibi vires colligere bellumque renovare possent. Cum Caesar dicit, se etesiarum causa Alexandriae moratum esse ¹⁾, ex loco ipso intelligitur, rem se ita non habere: ibi enim est: „Ipse enim necessario etesiis tenebatur, qui navigantibus Alexandria sunt adversissimi venti. Interim contro-

1) Caes. comm. d. b. c. III, 107.

versias regum ad populum Romanum et ad se, quod esset consul, existumans pertinere, ... ostendit sibi placere, regem Ptolemaeum atque eius sororem Cleopatram exercitus, quos haberent, dimittere et de controversiis iure apud se potius quam inter se armis disceptare.“ Perspicuum enim est, futurum fuisse, etiamsi etesiae eum non retinuissent, ut discordias componeret neque infecta re domum rediret. Haec demum Caesaris ratio regis amicos, Pothinum et Achillam, Caesari inimicos reddidit. Neque vero, cum Frontinus Caesaris modum ut dolum significat, quo efficere in animo habuit, ut tempus traheretur, quo auxilia advenirent¹⁾, aliud esse sentio ac explanationem traditionum, quarum altera Caesarem ab initio in periculo versatum esse, altera primo concordiam fuisse narrabat. Mirum enim est, priores scriptores rem non ita exposuisse.

In commentariis d. b. c. porro invenitur: „De his rebus (sc. de discordiis componendis) cum ageretur apud Caesarem, isque vellet pro communi amico atque arbitro controversias regum componere, subito exercitus regius equitatusque omnis Alexandriam venire nuntiatur²⁾“. Adventus vero Cleopatrae consulto silentio praeteritus est.

Dio autem scripsit, Cleopatram, quae adhuc per alios causam suam apud Caesarem egisset, per internuntios questam esse, se ab amicis prodi et cupere ipsam rem agere. Quod cum a Caesare impetrasset, eam, cum Alexandriam noctu pervenisset, Caesarem statim per formae et tractus elegantiam cepisse. Quamquam ille pacem restituere conatus esset, Ptolemaeum ad populum evasisse clamantem, se proditum esse, et tumultum excitasse. Quo sedato Caesarem in contione patris testamentum recitasse, fratrem et sororem reconciliasse, ambobus regnum Aegypti dedisse, germanisque iunioribus, Arsinoae et Ptolemaeo Cyprum concessisse. Quod Caesarem metu commotum fecisse. Sed paulo post Pothinum et Achillam, regis ministros, qui metuissent, ne rationem reddere cogerent-

2) Frontin. I, 1, 15.

3) Caes. comm. d. b. c. III. 109.

tur, novam seditionem concitasse et exercitum Alexandriam arcessivisse¹⁾).

Plutarchus vero auctor est, alios dixisse, bellum Alexandrinum nulla necessitate sed ob amorem Cleopatrae susceptum esse, alios culpam in regis amicos contulisse. Atque Pothinum multa in Caesaris invidiam contumeliamque dixisse et fecisse, milites populumque excitasse, quod Caesaris exercitum alerentisque vectigalia exposceret. Caesarem vero, cum frustra cum rege eiusque administris egisset, clam Cleopatram advocasse, ut consiliariis Aegyptiis careret. Quae cum advenisset, Caesarem suavitate eius victum in gratiam fratrem et sororem reduxisse. Sed cum compositione facta omnes convivio interessent, Pothinum et Achillam constituisse ut Caesar necaretur. Quo consilio illi delato praesidium collocatum, Pothinum interfectum esse, Achillam vero effugisse et exercitum contra Caesarem adduxisse²⁾).

Consentaneum est, Caesarem non vera rettulisse, nam et Dio et Plutarchus auctores sunt, compositionem factam esse, priusquam exercitus Alexandriam venit. Caesar enim cupivit culpam hostium augere habuitque, quod omnino taceret, ne cogeretur Cypri concessae mentionem facere; neque enim, quamquam apud Dionem solum legitur, dubitari potest, quin Cyprus reddita sit, quam haud scio an ex vera voluntate non concesserit.

Sed Dio et Plutarchus inter se dissentiunt de adventu Cleopatrae. Alter enim, eam sua sponte, ut Caesarem caperet, Alexandriam venire cupivisse, alter, eam a Caesare vocatam esse tradidit. Mihi quidem Plutarcho maior fides habenda esse, cum fontem, qui neque Pompeio neque Caesari nimis favit, secutus sit, Dionis vero narratio ex rebus, quae postea acciderunt, desumpta esse videtur. Caesar, ut rem maturaret, voluit, fratrem et sororem ipsos apud se causam agere, ut quam celerrime Aegypto pacata excedere posset, vectigalia, quibus egebat, reciperet. Caesaris vero inimicos, Pothinum

4) Dio XLII, 34—36.

5) Plut. Caes. 48 sq.

aliosque, id egisse ut compositionem impedirent, verisimillimum est. Quamobrem apud Dionem invenimus, post Cleopatrae adventum tumultum factum esse. Caesari insidias esse paratas, Dio testis non est; Livium vero eas habuisse, intelligitur ex locis Lucani, Vellei, Eutropii, Orosii¹⁾.

Caesar, quem Livius, Dionis auctor, secutus est, narrat, se bellum avertere conatum esse missis legatis, Serapione et Dioscoride, qui ambo legati Romae fuerint magnamque apud patrem Ptolemaeum auctoritatem habuerint; quorum alterum accepto vulnere occupatum per suos pro occiso sublatum, alterum interfectum esse²⁾. Hos Romanis studuisse perspicuum est, neque enim Caesar eos elegisset, neque Achilles eis vim intulisset, nisi Caesari favissent. Regem vero, ut in sua potestate haberet, custodiri Caesar iussit.

Itaque ad tempus pervenimus, quo bellum coeptum est. Caesaris opes erant duae legiones, quarum supererant modo tria milia hominum et ducenti et octingenti equites, cum Achilles viginti milia hominum et duo milia equitum in armis haberet. Bello autem conflato Caesar legiones Domitii Calvinii ex Asia sibi adduci iussit, nuntiosque misit in Syriam, Ciliciam, Cretam aliasque terras, qui auxilia, naves, frumentum, tormenta peterent³⁾.

Primo autem proelio facto Caesar partem oppidi obtinuit, eiusmodi ut mari potiretur. Vehementissime ad mare de classe Aegyptiorum pugnatum est⁴⁾; Plutarchi verba „ . . . περικοπτόμενος τὸν στόλον ἤναγκάσθη διὰ πυρὸς ἀπώσασθαι τὸν κίνδυνον“ significant, Caesarem coactum fuisse, suae salutis causa naves incendere. Commodo Caesari fuit, quod ei contigit, ut milites ad Pharum insulam navibus ex-

1) Lucan. X, 422 sqq. Vell. Pat. II, 54.

Eutrop. VI, 22. Oros. VI, 15, 30.

2) Caes. comm. d. b. c. III, 109.

Dio XLII, 37.

3) Caes. comm. d. b. c. III, 107, 1; 112, 6.

comm. d. b. Al. I, 1.

4) Caes. comm. d. b. c. III, 111, 2. Plut. Caes. 49.

poneret. Sed turrim modo insulae tum occupavit, ut perspicuum fit ex Caesaris ipsius narratione.

Apud Dionem magna obscuritas et perturbatio rerum locorumque invenitur¹⁾. Ibi modo de gravibus pugnis, magnis incendiis agitur, neque est certamen de classe factum vel classis incendium neque Phari occupatio. Cum Dio ait, Achillam continentem sine parte Caesaris, hunc mare sine portu obtinuisse, haec verba obscura partim in brevitate posita esse credi potest, partim vero ad Dionis auctoris ignorantiam locorum rerumque referenda sunt.

Quo tempore hoc primum proelium factum sit, accurate erui non potest. Vidimus, Caesarem et Aegyptios aliquamdiu egisse, quod quamdiu fecerint, dici non potest, praesertim cum primo concordia fuerit. Judeich, qui contendit, primum quattuor fere diebus ante proelium apud Nicopolim factum pugnatum esse²⁾, recte iudicat, eam legationem, quae paulo ante hanc pugnam ad Domitium pervenit, alteram fuisse, quae post primum certamen ante adventum legionis XXXVII missa sit, ut auxilia propere arcesseret Domitiumque ipsum in Aegyptum venire iuberet³⁾. Attamen quando apud Nicopolim pugnatum sit, nescimus, cum id, quod apud Dionem⁴⁾ est „καὶ ὁ χειμὼν προσήει“ valde incertum sit. Neque fieri potest, ut ex Domitii aliorumque itineribus tempus, quo quidque factum sit, enucleemus. Frustra mihi Stoffel⁵⁾ et Judeich certos dies, quibus quaeque acciderint, afferre studuisse videntur.

Insequentibus diebus Caesar munitiones auxit, „ut pro muro obiectas haberet neu dimicare invitus cogeretur⁶⁾“. Inde sequitur, ut eis diebus pugnatum non sit. Comprobatur haec sententia per Dionem, qui dicit, Caesarem iussisse

1) Dio. XLII, 38.

2) Judeich. l. c. p. 68.

3) comm. d. b. Al. XXXVIII, 1.

4) Dio XLII, 46, 3.

5) Stoffel: histoire de Jules César II, 430.

6) Caes. comm. d. b. c. III, 112, 9.

Ptolemaeum ex loco, unde audiri potuit, populum adhortari, ut pacem iungeret absque inimicitiis desisteret¹⁾. Neque enim est, cur dubitemus, quin Dio recte tradiderit, cum fieri potuerit, ut Caesar hunc conatum pacis faciundae in bello civili extremo summatim describundo omitteret. Huc accedit, quod Ganymedes, quem cum Arsinoe hoc tempore ex Caesaris castris evasisse verisimile est, Achillam arguit „ὥς τὸ ναυτικὸν προδῶσόντα“²⁾. Nescio an Achilles, cui ei adversarii erant, propensior fuerit ad pacem quam Ganymedes et Arsinoe, quorum permultum intererat, bellum produci. Erravit autem Dio narrans antea, pugnam navalem commissam, portum obstructum, aquam Caesari interclusam esse.

Postquam in gratiam non redierunt, bellum denuo paratum est. Sed priusquam progrediamur, necesse est poni, quantum urbis et portus Caesar obtinuerit³⁾. Communivit Caesar tractum oppidi, in quo regia erat, ad Lochiam situm, qui quantus fuerit, ne effossionibus quidem factis satis accurate cognitum est⁴⁾. Praeterea possedit portum ad orientem spectantem totum; neque enim laudare possum, quae Judeich contendit, „occulta regiae navalia“, quibus Aegyptios usos esse, in commentariis traditum est⁵⁾, portum aulae regiae fuisse, qui ad Lochiam situs erat. Mihi navalia regia amota fuisse videntur, in quibus naves vel integrae vel laesae ob perversam Ptolemaeorum, qui tunc fuerunt, regnandi rationem in oblivionem venerant. Quomodo enim Caesar dicere potuit, se Pharo occupata mare obtinere⁶⁾, si pars portus in eius potestate non fuisset? Quod apud Dionem legitur, Caesarem mare „ἄνευ τοῦ λιμένος“ obtinuisse, ut supra vidimus, ad scriptoris obscuritatem referendum est.

Inde Caesar ad Mareotim lacum progredi conatus

1) Dio XLII, 39, 1.

2) Dio XLII, 40, 1.

3) Caes. comm. d. b. c. III, 112. Dio XLII, 37, 3.
App. b. c. II, 9.

4) cf. Judeich. l. c. p. 84.

5) comm. d. b. Al. XIII.

6) Caes. comm. d. b. c. III, 112, 6.

est.¹⁾ Recte enim mihi Mommsen, Drumann, Wachsmuth, Judeich aliique iudicare videntur, qui „paludem a meridie interiectam“ Mareotim significare putent²⁾. Romani, qui commentarios legebant, intelligere non potuerunt, quid palus significet, si ad partem urbis peregrinae pertinuisset.

Bellum renovatum cum ab Achilla tum a Ganymede et Arsinoe administratum est, et primo lente ac neglegenter ob discordias ducum; periculosius demum Caesari factum est, cum Achillae necato Ganymedes substitutus esset.

Imprimis consilium cepit Caesaris exercitus aqua intercludendi. Judeich initium huius operis ex narrationibus Dionis et Plutarchi³⁾ Achillae attribuit, quamquam Judeich ipse concedit, a Dione proelium navale, cuius iuxta aquam ademptam mentio facta est, errore praesumptum esse. Neque Plutarchus documentum praebet, ex quo efficitur, ut Romani iam initio belli aqua interclusi sint; nam ille nonnulla promittit, ut demonstret, Caesarem in periculis versatum esse, id quod facere potuit sine ordine servato. Neque magis est documento mentio aquae copiae exiguae in commentariis facta;⁴⁾ eam enim iam antea in tractu oppidi, quem Caesar habuit, in urbe regia haud ita hominum plena, non nimiam fuisse verisimile est, neque aqua per specus ad Nilum pertinentes in privatas domus inducta tot hominibus et equis, quot in urbis regione angusta erant, sufficiebat. In commentariis autem narrationem accuratam invenimus, quae, quomodo

1) comm. d. b. Al. I.

2) Mommsen: Röm. Gesch. III, 439.

Drumann: Röm. Gesch. etc. III, 541.

Wachsmuth: Rhein. Mus. XXXV, 453 sq.

Judeich l. c. p. 86.

Aliter sentiunt: Mahmud Bey: Mémoire sur l'antique Alexandrie p. 27 sq.; 109.

Kiepert: Zur Topographie des alten Alexandria. Zschr. f. Erdkunde VII, 343 sq.

Stoffel: hist. de Jul. Cés. II, 258 sqq.

3) Judeich: l. c. p. 87. Dio XLII, 38, 4.

Plut, Caes. 49.

4) comm. d. b. Al. I.

res gesta sit, docet et Ganymedem auctorem tradit¹⁾. Ob obscuritatem vel brevitatem Dio ac Plutarchus aquae ductus intercisos esse narrant, cum, ut in commentariis invenimus, magna aquae vis rotis et machinationibus ex mari expressa in Caesaris partem urbis fusa sit, ut aqua corrumperetur. Mirum esse potest, quod Aegyptii medio demum bello hoc modo Caesari nocere conati sunt; sed vidimus post primam pugnam actiones factas bellumque neglectum esse ob discordias ducum.

„Caesar suorum timorem consolatione et ratione minuebat. Nam puteis fossis aquam dulcem reperiri posse affirmabat: omnia enim litora naturaliter aquae dulcis venas habere. Quodsi alia esset litoris Aegyptii natura atque omnium reliquorum, tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hostes classem haberent, prohiberi se non posse, quominus cotidie navibus aquam peterent vel a sinistra parte a Paraetonio vel a dextra ab insula, quae diversae navigationes nunquam uno tempore adversis ventis praeccluderentur²⁾.“

Illud „insula“ Judeich, qui Drumannum sequitur, ad locum, qui nominabatur Delta, rectius vero Wissowa post eos ad Pharum insulam rettulit³⁾. Paraetonium (ex Paratonia mutatum) oppidum esse oportet; neque enim laudare possum, quae Mahmud Bey et Judeich sentiunt⁴⁾, id ad cisternam haud procul ab Alexandria sitam pertinere. Fieri non potuit, ut lector Romanus quis intelligeret, quid nomen solum significaret nisi oppidum haud ignotum. Neque prohibet, quominus ita censeamus, quod Paraetonium ab Alexandria tam amotum est; in commentariis enim est, Caesarem dixisse, sibi licere aquam petere „quoniam mare libere tenerent.“

1) comm. d. b. Al. V sqq.

2) comm. d. b. Al. VIII.

3) Drumann: Röm. Gesch. III, 540 A. 23.

Judeich l. c. p. 87.

Wissowa l. c. p. 343.

4) Mahmud Bey: l. c. p. 92; 111.

Judeich: l. c. p. 88.

Ganymedes deinde imprimis id egit, ut classem cogeret, ut Dio tradidit¹⁾; atque ex commentariis apparet, eo tempore, quo primum proelium navale factum est, nondum totam classem exstructam fuisse²⁾. Aegyptii praeter minores naves longas viginti septem coegerunt, Caesari triginta quattuor fuerunt³⁾. Discrimen illud inter hunc locum et comm. d. b. c. III, 106 Judeich recte exposuit errorem Caesaris ostendens⁴⁾. A Rhodo enim cum navibus longis Rhodiis decem et Asiaticis paucis ipse Alexandriam praevectus est, cum ceteris reliqua pars exercitus subsecuta est.

Classe ex parte demum aedificata vel instructa Aegyptii legionem XXXVII, quam Domitius ex Asia cum frumento, armis, telis, tormentis miserat, intercipere conati sunt. Sed Alexandrinis proelio navali victis omnes naves onerarias in portum Caesar deduxit⁵⁾. Judeich sagaciter demonstravit⁶⁾, narrationem Dionis esse perturbatam, cum et proelium navale et adventum legionis XXXVII per se tradiderit⁷⁾. In commentariis, postquam narratum est, „Alexandrinis eo detrimento adeo fractos esse“ contextus interruptus est⁸⁾. Sed cum Dio narret, Aegyptios post proelium navale metuentes, ne Caesar in portum ipsorum navigaret, ostium eius parvo tantum relicto spatio obstruxisse, Caesarem illud quoque spatium onerariis navibus lapidibus repletis ibi demersis clausisse, mihi verisimillimum est, scriptorem eo loco, quo nunc lacuna est, rettulisse, partem portus ab Alexandrinis clausam esse. Ostium ergo portus obstructum est; sed utrum ostium? Alterum enim erat a mari aperto, alterum per pontes valli, quod urbem et Pharum coniungebat. Itaque cum Dio

1) Dio XLII, 40, 1—2.

2) comm. d. b. Al. XII.

3) comm. d. b. Al. XIII.

4) Judeich: l. c. p. 78—79.

5) comm. d. b. Al. IX sqq.

6) Judeich: l. c. p. 89.

7) Dio XLII, 38, 3; 40, 6.

8) comm. d. b. Al. XII.

dicat¹⁾ „(Γανυμήδης) τοῖς τε μὴ προσδεχομένοις προσέβαλε καὶ τὰς μὲν κατέπρησε τῶν ὀλκάδων αὐτῶν, τὰς δ' ἀνεδήσατο· καὶ μετὰ τοῦτο τὸν τε ἔσπλουν τοῦ λιμένος ἐξεκάθηρε . . .“, in commentariis autem inveniatur, Alexandrinos consuevisse navigia per pontes ad incendia onerariarum emittere et Caesarem pontem adversus hostes praevallari et, qua exitus navibus erat fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri atque obstrui imperasse²⁾, neque vero, nisi ubi nunc lacuna est, traditum sit, alterum ostium clausum esse, apparet, duas obstructiones fuisse. Ea, quae ab Alexandrinis facta est et in lacunam commentariorum capitis XII incidit, post primum proelium navale evenit, Caesaris vero ad Heptastadii pontium fornices pertinens Pharo expugnata parteque Heptastadii occupata facta est. Dio autem vel eius auctor res diversis temporibus gestas in unam composuit narrationemque obscuravit.

Post expeditiones complures Aegyptiorum, qui et classi Romanorum nocere et exercitum commeatu intercludere studuerunt³⁾, nam Eunosti portus ostium patefactum erat, alterum proelium navale in Eunosto commissum est, ex quo Caesar iterum superior excessit⁴⁾. Neque autem victoria frui potuit, cum per hostium copias in litore instructas impediretur, ne persequeretur. Quapropter Caesar id egit, ut Pharo tota et Heptastadio potiretur. Dionem autem errasse narrantem, expugnationem Phari et valli proelium navale subsecutam esse, Judeich ostendit⁵⁾. Certe inter proelium et occupationem aliquod tempus intercessit; ex verbis enim „quo capto consilio“⁶⁾ concluditur, impetum paratum esse.

1) Dio XLII, 40, 2.

2) comm. d. b. Al. XIX. 4—5.

3) Judeich (l. c. p. 91) iam repulsavit, quod Mommsen (R. G. III, 440 A) posuit, Caesarem eis pugnis coactum insulam vel turrim omisisse.

4) comm. de b. Al. XIV sqq.

Dio XLII, 40, 3.

5) Judeich: l. c. p. 91.

6) comm. de b. Al. XVII, 3.

Castellum vero alterum in ponte factum postero demum die oppugnatum est vehementerque defensum est¹⁾. Eo tempore Caesar fornices, ut supra commemoratum est, navibus demersis obturavit.

In certamine de Heptastadio facto Caesarem periculum natantem effugisse, omnes auctores consentiunt²⁾, sed singulae traditiones inter se discedunt; velut commentarii rem breviter narrant, apud Appianum modo est, Alexandrinos eius sago potitos esse, Dio, Plutarchus, Suetonius tradiderunt, eum et sagum amisisse vel abiecissee et libellos quosdam manu altera sustulisse, ne maderent. Haec ex Livii traditione effluxerunt, cum et apud Dionem inveniantur, et ex verbis Plutarchi „καὶ λέγεται“ cognoscatur, hic Plutarchum ad alium fontem transiisse. Drumann contendit hanc rem fictam esse³⁾; neque vero est, cur de re ipsa dubitemus, quamquam nescimus, qui libelli fuerint. Quod Appianus dicit, Caesarem mersum esse, non impedimento est; neque enim ille habet omnino, Caesarem libellos manu tenuisse.

Qua clade accepta non factum est, ut res in continenti mutarentur; aequis pugnis Romani locum, quem possederant, obtinuerunt.

Tum, in commentariis est, Caesarem Ptolemaeum regem reddidisse, cum Dio narret, antea proelium navale in Canopo factum, Pelusium captum, exercitum Aegyptiorum a Mithridate victum esse⁴⁾. Quaeritur utrum sequamur. Ac primum quidem mihi narratio commentariorum, ut ad fontes aequales rediens certior esse videtur, deinde verisimile est, actiones

1) comm. de b. Al. XIX, 2.

2) comm. de b. Al. XXI. Dio XLII, 40, 4.

Plut. Caes. 49. App. b. c. II, 90.

Zonar. X, 10. Suet. Jul. 64. Oros. VI, 15, 34.

3) Drumann: Röm. Gesch. III, 543 A.

4) comm. d. b. c. XXIII—XXIV. Dio XLII, 42.

cf. Plut. Caes. 49 (fin). Zonar. X, 10.

Dionem vero illum rerum ordinem iam in fonte invenisse, ex Orosii narratione (VI, 15, 34—16, 1.), qui idem Livium secutus liberationi regis proelium navale anteponat.

potius eo tempore factas esse, quo nondum cognosci potuit, utri superiores decessuri essent, quam quo discrimen belli propter Mithridatem advenientem non multum aberat. Caesar autem, cum regem reddidisset, assecutus est, ut discordias excitaret; nam Ganymedes, dux hostium non imperitus rei militaris, ab imperio sese abdicasse videtur.

Ptolemaeo liberato bellum non erat compositum. In commentariis enim est¹⁾: „Alexandrini commeatum, qui mari nostris supportabatur, intercipere statuerunt. Itaque expeditis navigiis locis idoneis ad Canopum in statione dispositis insidiabantur nostris commeatuque“. Quod eis primo contigit, nam Dio narrat²⁾, eos circum ostia Nili, multis ignibus factis, quasi Romani ea loca obtinerent, deceptos comprehendisse, ita ut reliqui naves eo appellere non auderent. Hoc in commentariis non invenitur, nam res ab hostibus bene gestae omittuntur.

Neque vero Judeicho assentiri possum, qui putat³⁾, hoc significare, alteram legionem a Domitio ex Asia missam frustra naves appellere conatam esse. Impedimento enim est, quod in commentariis⁴⁾ est, „alteram legionem itinere pedestri missam esse“, et quod apud Dionem invenitur, Tiberium Claudium Neronem effecisse hostibus victis, ut naves appelli possent. Quodsi Judeichi sententia valeret, necesse esset, haud exiguam legionis partem Caesari accessisse; sed in commentariis testimonium est, alteram legionem in bello Alexandrino non occurrisse. Consentaneum est, Aegyptios naves portorias, quae Caesari auxilia et commeatum adhererent, intercipere studuisse. Neque commentarii neque Dio vel eius auctor accurate tradiderunt, quam saepe auxilia, certe undique missa, ei subvenerint.

Eventum proelii navalis a Tiberio Claudio Nerone facti commentariorum scriptor obscurum reliquit, sive quod con-

1) comm. de b. Al. XXV.

2) Dio XLII, 40.

3) Judeich l. c. p. 97 sq.

3) comm. de b. Al. XXXIV, 3.

sulto fecit, sive quod in gloria Euphranoris Rhodii praedicanda invitatus omisit; Livius autem, hostes proelio victos esse narravit¹⁾. Sed nescio an commentarios sequamur ponamusque, aequo Marte pugnatum esse.

Res belli in discrimen adductae sunt adventu Mithridatis Pergameni, qui iussu Caesaris in Syria Ciliciaque copias coegerat. Magnum auxilium ex Josephi testimonio Judaei tulisse dicuntur. Auctor illorum expeditionis erat Antipater. Quaeritur num Hyrcanus ipse, pontifex maximus Judaeorum, belli particeps fuerit. Josephi narratio in diversas partes loquitur. Ita ex titulo allato et ex testimoniis Asinii Pollionis et Hypsicratis²⁾ concludi potest, expeditioni interfuisse Hyrcanum, traditiones vero, Judaeos Aegypti epistulis Hyrcani propositis Caesari conciliatos, Antipatrum iussu Hyrcani egisse³⁾, Caesarem Hyrcano Antipatri gratia pontificis maximi dignitatem confirmasse⁴⁾, impugnant.

Id certum est, Josephum comprobare conatum esse, Hyrcanum belli participem fuisse, cum auctor, quem praecipue secutus est, Nicolaus Damascenus⁵⁾ eum neglexisset. Neque vero narrationem huius scriptoris et traditiones vel testimonia aliorum subtili modo composuit, nam et argumenta affert, ex quibus ille interfuerit, et locos adsumit, qui eum bello interfuisse obloquuntur. Sed propter mentionem Hyrcani auxilii in titulo factam haud dubitandum est, quin belli particeps fuerit⁶⁾.

Mithridati, cum in Aegyptum invasisset, Pelusium expugnandum fuit⁷⁾. Quod factum esse in commentariis breviter dictum est, apud Dionem dilucidius explanatur. Deinde rex adversus Mithridatem copias misit, qui eum vel supe-

1) Dio XLII, 40, 6. Oros. VI, 15, 34. Suet. Tib. 4.

2) Joseph. arch. XIV, 10, 2.

3) Joseph. arch. XIV, 8, 1.

4) Joseph. bell. Jud. I, 9, 3.

5) cf. Destinon l. c. p. 104.

6) cf. Judeich l. c. p. 93.

7) comm. de b. Al. XXVI; Dio XLII, 41, 1; Joseph. arch. XIV, 8, 1; Joseph. bell. Jud. I, 9, 3.

rarent vel retinerent impedirentque, ne Nilum transiret. Proelium, quo Aegyptii victi sunt¹⁾, in dextra a Delta parte commissum esse, Stoffel et Judeich iudicaverunt²⁾, cum situs castrorum Judaeorum a Josepho commemoratorum locusque commentariorum, copias Aegyptiorum missas esse, ut Mithridatem a transitu fluminis prohiberent, contra diversam sententiam dicant. Impetum in Mithridatem factum esse, ex commentariis constare videtur, quamquam „ἐνὴδρουσε“ illud Dionis valde incertum est. Josephus et de Pelusio expugnando et de hoc proelio bene gerendo Antipatrum et Judaeos optime meruisse contendit certe exaggeratius, ut iam ex numero hoc proelio caesorum allato apparet; hominum enim Mithridatis octingenti, Antipatri quadraginta modo cecidisse dicuntur. Mihi quidem narratio Josephi, apud quem pugna acie instructa commissa invenitur, fictionis speciem habere videtur, cum in commentariis sit, Mithridatem ex castris eruptionem fecisse, apud Dionem de insidiis agatur.

Quo proelio facto Mithridates Nilum Memphi capta transgressus est. Sed cum longius profectus esset, Aegyptiorum exercitus ei occurrit. Locum, ubi Mithridates retentus est eiusque castra oppugnata sunt, Dio recte tradidit „πρὸς τῇ λίμνῃ ἐν μέσῳ τοῦτε ποταμοῦ καὶ τῶν ἐλῶν“²⁾; Dio autem erravit narrans, Alexandrinos sub rege liberato impetum fecisse, cum re vera exercitus trans Nilum fugatus denuo confirmatus aggressus sit, rex vero demum his pugnis commissis Alexandria excesserit.

In commentariis legitur³⁾: „Paene sub idem tempus et rex ad opprimendum Mithridatem proficiscitur et Caesar ad recipiendum. Celeriore fluminis Nili navigatione rex est usus, in quo magnam et paratam classem habebat. Caesar eodem itinere uti noluit, ne navibus in flumine dimicaret, sed circumvectus est eo mari, quod Africae partis esse dicitur, sicut

1) comm. de b. Al. XXVII; Dio XLII, 41, 3; Joseph. arch. XIV, 8, 2.

2) Stoffel l. c. II, 266; Judeich l. c. p. 94 sqq.

3) Dio XLII, 43, 1.

4) comm. de b. Al. XXVIII. cf. Dio XLII, 43.

supra demonstravimus (sc. Mareoti); prius tamen regis copiis occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit.“ Itaque cum Caesar regem vicisset, et Aegyptiorum et Caesaris Mithridatisque exercitus coniuncti sunt. Quo facto Aegyptii iam arbitrati sunt, se Romanis pares non esse; legatos igitur, ut apud Dionem legitur, miserunt, qui de pace agerent; neque vero a Caesare accepti sunt. Mirum est, huius legationis in commentariis mentionem factam non esse; attamen non est, cur de fide Dionis dubitemus. Aegyptios animo defecisse, iam inde cognoscitur, quod tum modo in animo habuerunt sese defendere neque Caesarem aggredi. Caesar autem pacem repudiavit, ut factionem regis, quam paulo post seditionem renoveraturam esse perspicuum erat, tolleret et deleret. Cuius rationis causa non erat amor Cleopatrae, sed Caesaris ipsius permultum intererat, Alexandriam, quam Drumann „Romam ad Nilum sitam“ appellavit, in potestate regis vel reginae sibi deditae esse.

Difficile denique est diiudicare, ubi postremo acie decertatum sit. Stoffel, qui Mahmud Bey sequitur, ex humi indagationibus, quibus tumuli editiores in montibus Libyae modo extremis inventi sunt, posuit ¹⁾, proelium procul ab Alexandria inter vicos, qui hodie sunt Com Cherek et Ilkam, factum esse, quamquam hoc iudicium a fontibus maxime discrepat.

Certum est, in regione ad sinistram fluminis Canopi ripam sita pugnatum esse, nam Mithridates Nilum transierat, Caesar vero, cum Mareotim circumiisset, Nilum non transgressus est. Vidimus Mithridatem castra prope lacum Mareotim habuisse et Caesarem sese cum eius exercitu proelio facto coniunxisse. Aegyptios sub rege post cladem de deditione agere frustra conatos sese recepisse et castra munivisse consentaneum est. Sed dubium est, quo se receperint.

In commentariis invenitur, unum castrorum latus flumini Nilo adiectum fuisse et flumen angustum altissimis ripis, quod in Nilum influebat, ab regis castris milia passuum

1) Stoffel l. c. II, 266 sqq.

circiter VII abfuisse¹⁾. Quae cum ita sint, expectari potuit, certum iudicium per locorum investigationem inveniri, quod sperandum erat, alveum fluminis modo commemorati superesse. Neque vero ita accidit. Si quis putat, prope montes Libykos certatum esse, impugnat, quod flumen a laeva parte in Nilum sese fundens erat, quod per montes fluxisse verisimile non est. Itaque cum nobis testimonia modo, quae in commentariis sunt, supersint, certum iudicium adhuc poni non potest, quoad nova locorum indagatio certiora efficit.

Judeich sentit, communicationem Caesaris cum Mithridate, legationem Aegyptiorum, pugnam ad flumen in Nilum influens, quod Caesarem transire Ptolemaeus prohibere conatus est, iter exercitus Romani ad regis castra uno die factum esse²⁾. Quod probare non possum; consentaneum enim est, Aegyptios iam munita castra habuisse tum, cum Caesar iter ad castra coepit, quoniam traditum est, „regem, cum hoc itinere venire Caesarem comperisset, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id flumen misisse, qui transitu Caesarem prohiberent“,³⁾ et iter longius fuisse proelioque ad flumen angustum commisso retardatum esse.

Caesarem deinde, postquam flumine transito castra expugnavit, rege mortuo eodem die, ut Judeich vult⁴⁾, Alexandriam introiisse, necesse non est; neque enim adhuc certum est, ubi decertatum sit, neque dubitandum est, quin ad castra haud exiguum temporis spatium pugnatum sit, ex narratione, quae in commentariis invenitur⁵⁾.

Sed Alexandria, ut in antiquis calendariis traditum est, a. d. VI Kal. Apr. a. 707/47 capta est⁶⁾.

Ita bello confecto Caesar res Aegyptiorum ex sua sen-

1) comm. de b. Al. XXVIII, 3; XXIX, 1.

2) Judeich l. c. p. 102.

3) comm. de b. Al. XXIX, 2.

4) Judeich l. c. p. 99.

5) comm. de b. Al. XXX—XXXI.

6) Cal. Maff. C. I. L. I, 304;

hemerolog. Caeretan. ephem. epigr. III, 6.

tentia administravit; sed ne paulo post nova causa seditionis esset, etiam tunc, Arsinoe in exilium missa, Auletis testamentum exsecutus est, quantum potuit, regno Cleopatrae et fratri Ptolemaeo infanti dando¹⁾. Sed quod hic regni particeps erat, ita pro nihilo putatum est, ut nonnulli scriptorum eius mentionem non fecerint. Quodsi Caesar ex Aegypto excedens tres legiones reliquit²⁾, id factum est et praesidio Cleopatrae, quo firmitus eius regnum esset, et ipsi commodo, ne Pompeiani terra potirentur; nam cum illis iam decertandum erat.

1) comm. de b. Al. XXXIII, 2. Dio XLII, 44.

Plut. Caes. 49 (fin). App. b. c. II, 90.

Sueton. Jul. 35. Oros. VI, 16, 2.

2) comm. de b. Al. XXXIII, 3. Dio XLVII, 28, 3.

App. b. c. III, 78; IV, 59. Sueton. Jul. 76.

Vita.

Natus sum Ericus Bandelin Stargardiis, in urbe Pommeraniae, die XX mensis Octobris, anno h. s. LXVIII, patre Alberto, matre Emilia de gente Krueger morte infanti mihi erepta. Fidei addictus sum evangelicae. Contigit mihi, ut litterarum elementis artibusque liberalibus instruerer in gymnasio urbis patriae, quod tum sub auspiciis Lothholzii florebat. Ineunte anno h. s. LXXXVII civibus academiae Berolinensis adscriptus sum studiis philologicis et historicis operam daturus. Per decies sex menses me docuerunt viri doctissimi: Curtius, Deussen, Diels, Dilthey, Grimm, Hirschfeld, Hübner, Jastrow, Kirchhoff, Koser, Marcks, Naudé, Paulsen, v. Richthofen, Rothstein, Scheffer-Boichhorst, v. Treitschke, Vahlen, Zeller Exercitationibus benigne aditum mihi praebuerunt philologicis Vahlen et Rothstein, historicis Hirschfeld et Naudé, epigraphicis Hirschfeld.

Quibus viris illustrissimis omnibus gratias ago quam maximas, imprimis autem O. Hirschfeldio, a quo ea doctrina institutus sum, qua mihi ad has primitias conficiendas opus erat.

Bandelin, Erich

De rebus inter Aegyptios et Romanos intercedentibus usque ad bellum
Alexandrinum a Caesare gestum dissertatio inauguralis philologica

1893

H.ant. 26 o

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11612390-5